

Heidi Dalseng

BARN AV INNSATTE

En kvalitativ studie av pårørende barns vilkår for læring og utvikling
når far dømmes til ubetinget fengsel

Masteroppgave i spesialpedagogikk

Våren 2016

Veileder: Arve Gunnestad

Institutt for pedagogikk og livslang læring
Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Trondheim

Forord

Gjennom denne studien har jeg fått muligheten til å fordype meg i et interessant og viktig tema. Prosessen har vært utfordrende, men først og fremst lærerik. Nå er imidlertid tiden kommet til å formulere de siste av så mange ord, og jeg vil benytte anledningen til å rette en stor takk til alle som har gjort det mulig å gjennomføre dette prosjektet. Først og fremst vil jeg takke ”Anna”, ”Kristian” og ”Sivert” for den tillitten dere har vist meg ved å dele av dere selv. Dere har aktivt bidratt til kunnskap om hvordan det er å vokse opp med en pappa i fengsel og gitt oss verdifulle innblikk i deres livsverden.

Takk til Nina og Anne-Gro ved FFP, Elise og Øystein ved friomsorgen, for at dere viste interesse for studien og tok meg imot for interessante og lærerike samtaler rundt temaet. Dere har bidratt til forståelse for fenomenets kompleksitet og til avgrensning av studien. En stor takk rettes også FFP, for hjelp til å komme i kontakt med potensielle forskningsdeltakere.

Videre vil jeg takke min veileder, Arve Gunnestad, for tålmodighet og fleksibilitet når studien ble forsinket. Takk for at du viste forståelse for dette, og strakk deg så langt som du gjorde for å hjelpe meg i mål.

Til min familie og mine venner, i Bergen og Trondheim, som også har møtt meg med forståelse og romslighet. Takk for at dere har støttet meg og bidratt med hjelp og avlastning, ikke bare i denne travle innspurten, men gjennom hele studieforløpet. Dette betyr uendelig mye for meg, men kanskje enda mer for gutten min. Det som bare er fem år av mitt voksenliv, er barndommen for en liten gutt. Hjelpen dere har gitt, har til tider vært det som har fått hverdagen til å gå rundt.

Oliver, skatten min, nå kan vi endelig ta oss en velfortjent ferie!

Heidi Dalseng

Trondheim, 2016

Sammendrag

I Norge opplever mellom 6000 og 9000 barn hvert år at mor eller far settes i fengsel. Målet med denne studien har vært å få innsikt i hvilke utfordringer barn kan stilles overfor når far blir dømt til ubetinget fengsel, og hva som kan hjelpe barn og unge gjennom denne livssituasjonen. Tidligere forskning har avdekket at barn av innsatte er en risikoutsatt gruppe, med blant annet høyere forekomst av psykiske plager, lærevansker og atferdsvansker, samt økt risiko for utvikling av egen kriminalitet. I denne sammenheng vil fenomenet bli drøftet med referanse til barn og unges vilkår for læring og utvikling, som grunnlag for god tilpasning og muligheter for integrering i storsamfunnet. Studien tar utgangspunkt i følgende problemstilling: *Hvilke utfordringer møter barn av innsatte, og hva hjelper dem med å mestre denne livssituasjonen?*

I studien anvendes resiliens som tilnærming til fenomenet som skal undersøkes. Videre er studien er teoretisk forankret i teori om kriser og traumas innvirkning på unges vilkår for læring og utvikling, samt at modellen for krisepedagogikk legges til grunn for hvordan kriser og traumer kan omskapes til mulighet for vekst (Raundalen og Schultz, 2006). Teori om posttraumatisk vekst anvendes også som supplement til dette perspektivet. Traumebevisst omsorg peker på individets reaksjoner og behov forbundet med en risikofylt tilværelse, og Bronfenbrenners utviklingsøkologi (1979) muliggjør å integrere individ- og familieperspektivet med andre sider av den unges utviklingskontekst.

Barn av innsatte en fenomenologisk-hermeneutisk studie, som har til hensikt å beskrive menneskelige erfaringer og fortolke disse (Malterud, 2003). Studiens datamateriale er konstruert gjennom kvalitative forskningsintervju. Disse har som mål å innhente intervjupersonenes beskrivelser av sin livsverden, nettopp med henblikk på fortolkning av de beskrevne fenomenene (Kvale, 2001). Det er gjennomført semistrukturerte intervjuer av tre unge mennesker som har eller har hatt en forelder i fengsel. Gjennom de tre kategoriene (a) *Midlertidig tap av omsorgsperson*, (b) *emosjoner* og (c) *hjelp og støtte* løftes intervjupersonenes opplevelser frem, og diskuteres i lys av prosjektets teoretiske forankring.

De sentrale tendensene viser at denne livssituasjonen kan gi konsekvenser på mange områder i de unges liv, og at det offentlige hjelpeapparatet har mangelfulle rutiner for ivaretagelse av denne gruppen barn og unge. Midlertidig tap av omsorgsperson er en erfaring som kan rokke ved barnets grunnleggende opplevelse av verden som trygg og forutsigbar, samt at den unge også kan få økt praktisk ansvar og omsorgsoppgaver i hjemmet. Dette kan gå på bekostning av den unges mulighet til å ta valg basert på egne ønsker og behov. Videre kan manglende kongruens mellom indre og ytre tilpasning skape grobunn for senere plager, som vedvarende engstelse og manglende motivasjon og konsentrasjon i skolen. De unge blir også konfrontert med en rekke vanskelige følelser forbundet med foreldres straffegjennomføring, slik som frykt og bekymring, sorg, savn og skam. Skam synes å ha en særlig innvirkning på unges livsvilkår, blant annet fordi det synes å være en nær sammenheng mellom skam og sosial tilbaketrekning, som i sin tur bidrar til marginalisering. Et psykososialt miljø som legger til rette for autonomi, utvikling av mestringsstrategier, positive relasjoner og emosjonsregulering, samt kontakt under soning og stabilitet i en foranderlig hverdag er noen av de beskyttelsesfaktorene som synes å være relevante overfor indentifiserte risikofaktorer.

Avslutningsvis pekes det på implikasjoner for videre forskning. Det er behov for mer kunnskap om barn av innsattes vilkår for læring og utvikling, som grunnlag for intervensjon og forebyggende arbeid. Det er også behov for undersøkelser rettet mot samarbeidsformer som muliggjør et koordinert og helhetlig tilbud for denne gruppen barn. Videre kan det være fruktbart å undersøke hvilke forhold barn av innsatte har vært eksponert for tidligere i livet. Dette for å skape et mer nyansert bilde av hvorvidt økt forekomst av vansker kan tilskrives det midlertidige tapet på omsorgsperson eller forhold som inntraff før forelderen ble dømt til ubetinget fengsel.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	1
1.1 Aktualitet.....	1
1.2 Bakgrunn og formål med studien	2
2. Tidligere forskning	4
3. Teoretisk utgangspunkt	6
3.1 Barn som pårørende	6
3.2. Barn i sorg og krise	6
3.3. Barn av innsatte i et spesialpedagogisk perspektiv.....	7
3.3.1. Traumebevisst omsorg.....	7
3.3.2. Krisepedagogikk.....	8
3.3.3. Utviklingsøkologi.....	8
3.3.4. Forebygging og tidlig innsats.....	9
3.4. Resiliens.....	10
3.4.1. Risikofaktorer.....	10
3.4.2. Beskyttelsesfaktorer	11
3.4.3. Beskyttelsesfaktorenes virkning.....	13
3.5. Posttraumatisk vekst	13
4. Metodiske refleksjoner	14
4.1. Mål for undersøkelsen.....	14
4.1.1. Fenomenologi.....	14
4.1.2. Hermeneutikk	15
4.2. Forforståelse	15
4.3. Datainnsamling- og analyse	16
4.3.1. Utvalg.....	16
4.3.2. Rekruttering av informanter	17
4.3.3. Instrumentet	19
4.3.4. Intervjusituasjonen.....	19
4.3.5. Transkribering	20
4.3.6. Intervjuprotokoll.....	21
4.3.7. Koding og kategorisering	21
4.4. Etiske retningslinjer	23
4.5. Kvalitet	25
4.5.1. Pålitelighet.....	25
4.5.2. Gyldighet.....	26
4.5.3. Overførbarhet	27

5. Resultater	28
5.1. Intervjupersonene	28
5.2. Midlertidig tap av omsorgsperson	29
5.2.1. Tidligere erfaringer.....	29
5.2.2. Endringer.....	30
5.2.3. Kontinuitet.....	32
5.2.4. Overganger og vekst	34
5.3. Emosjoner	35
5.3.1. Bekymring og frykt	36
5.3.2. Savn	39
5.3.3. Skam og frykt for sosial fordømmelse.....	39
5.4. Hjelp og støtte	42
5.4.1. Tilpasning og tilrettelegging.....	42
5.4.2. Autonomi	43
5.4.3. Emosjonell støtte	44
5.4.4. Oppfølging fra det offentlige hjelpeapparatet.....	47
6. Sammenfattende drøfting	51
6.1. Funn som støttes	53
6.2. Overraskende funn	54
6.3. Implikasjoner for videre forskning	55
Referanser	56
Vedlegg 1 Meldeskjema NSD	I
Vedlegg 2 Intervjuguide	V
Vedlegg 3 Informert samtykke	IX
Vedlegg 4 Intervjuprotokoll	XI
Vedlegg 5 Analyseskjema	XIII

1. Innledning

Nesten 12 000 mennesker fengsles i Norge hvert år (Statistisk sentralbyrå, 2015), og antallet pårørende er langt høyere. Å være pårørende til en domfelt innebærer å få sin livssituasjon endret som følge av et annet menneskes handlinger, nettopp fordi straffen alltid vil ramme flere enn den straffedømte selv. Nyere forskning viser at foreldres fengsling kan ramme barna hardt, og ha omfattende innvirkning på barnets dagligliv, alminnelige trivsel, faglige prestasjoner i skolen og barnets psykiske helse (Smith, 2014). Undersøkelser på norske forhold viser også at barn av innsatte har økt risiko for utvikling av lærevansker og atferdsvansker. 30% av de innsatte i Norge har også hatt ene eller begge foreldrene i fengsel, hvilket understreker at barn av innsatte statistisk sett har forhøyet risiko for selv å begå straffbare handlinger i fremtiden. Med bakgrunn i dette kan man si at barn av innsatte er en utsatt gruppe. Årsakene til barnas vansker kan være mange. Barnet kan ha hatt traumatiske opplevelser i forbindelse med lovbruddet eller pågripelsen, det kan være bekymret for den innsatte, det kan ha mange ubesvarte spørsmål rundt situasjonen, samt at tilværelsen ofte er preget av stigmatisering, skam- og skyldfølelse. Men først og fremst rammes disse barna ved at de mister den vanlige kontakten med mor eller far (Hamsund & Sandvik, 2009).

I gjennomgang av litteratur og tidligere forskning fant jeg at barn av innsatte er et tema som de siste årene har vekket større interesse innenfor flere ulike fagområder, så som sosiologi, juss, barnevern og kriminologi. Jeg savner imidlertid det spesialpedagogiske perspektivet, og dette blir sådan mitt bidrag til det spesialpedagogiske feltet og ikke minst til de som oppholder seg der hvor barna er; ansatte ved barnehager, skoler, samt relevante aktører i helse- og sosialsektoren. Fenomenet vil først og fremst bli drøftet med referanse til barn og unges vilkår for utvikling og læring, som grunnlag for god tilpasning og muligheter for integrering i storsamfunnet. I dag vet vi at det er enorm variasjon i hvordan mennesker reagerer på stress og påkjenninger, og jeg ønsker derfor i denne studien å fange opp mekanismer og prosesser som ligger bak disse variasjonene. Studien tar utgangspunkt i følgende problemstilling:

Hvilke utfordringer møter barn av innsatte, og hva hjelper dem med å mestre denne livssituasjonen?

1.1 Aktualitet

Mellom 6000 og 9000 barn i Norge opplever hvert år at mor eller far settes i fengsel (Hamsund & Sandvik, 2009). Det finnes imidlertid ikke tilstrekkelig gode rutiner for registrering av hvorvidt den innsatte har barn, og man opererer derfor med et svært bredt anslag. Internasjonale studier

rapporterer om ulike psykososiale vansker som depresjon, hyperaktivitet, aggressiv atferd, tilbaketrekking, regresjon, klamrende atferd, søvnproblemer og spiseforstyrrelser, samt hyppigere forekomst av lave akademiske prestasjoner, skulking fra skolen og rømming hjemme fra. Samtidig fastslås det at langt fra alle barn som opplever at mor eller far blir fengslet utvikler vansker (Murray, Farrington, Sekol og Olsen, 2009). Med bakgrunn i disse variasjonene, vil det i et forebyggende perspektiv være relevant med kunnskap om hva kan hjelpe barna gjennom denne livssituasjonen. Barnets perspektiv har derfor høy forskningsrelevans.

Både psykologien og psykiatrien har lenge hatt fokus på møtet med barn i krise. Dette utgjør imidlertid et lite utviklet felt innenfor pedagogikken (Raundalen & Schultz, 2006). Vi vet at endringer i barns livsvilkår vil kunne få store konsekvenser for barnets forutsetninger for utvikling og læring, hvilket underbygger temaets relevans innenfor det spesialpedagogiske fagområdet. Å fremme gode lærings- og utviklingsmuligheter er et overordnet spesialpedagogisk mål, og hjelpen skal gis på bakgrunn av verdier som likeverd, deltakelse, inkludering og livskvalitet. Dette innebærer å oppdage eksisterende vansker og sette inn avhjelpende tiltak, samt å forebygge at problemer oppstår og får utvikle seg (Tangen, 2012). Forebygging og tidlig innsats har vokst frem som viktige politiske prinsipper de senere årene, og den rød-grønne regjeringen gjorde i sin tid tidlig innsats til et av sine hovedprinsipper i utdanningspolitikken. Dette fordi det har vist seg mer effektivt å gripe inn på et tidlig tidspunkt og forhindre at vansker vokser seg unødvendig store før avhjelpende tiltak iverksettes.

I det sosiokulturelle landskapet som barnet befinner seg i, vil de som oppholder seg der hvor barnet er ha et særskilt ansvar for å hjelpe barnet til å mestre sin tilværelse. Både i barnehagen og skolen møter pedagogen barn som har opplevd, eller som står midt oppi kriser eller tap som skaper en utfordrende livssituasjon. Med bakgrunn i barnehagen og skolens nærhet til barnet foreligger det ikke bare gode muligheter for å fange opp de barna som sliter, men både skole og barnehagen er også relevante arenaer for iverksetting av avhjelpende tiltak (Befring, 2012).

1.2 Bakgrunn og formål med studien

For noen år tilbake arbeidet jeg selv som fengselsbetjent, før jeg startet barnehagelærerutdanningen og videreutdanning i spesialpedagogikk. I den tiden jeg arbeidet ved fengselet var jeg i kontakt med flere innsatte som gav uttrykk for sin bekymring overfor familien de hadde etterlatt seg. Jeg ble også tildelt rollen som kontaktbetjent¹ for en mann som hadde et nyfødt barn hjemme da han startet soningen, og jeg var delaktig i avgjørelsene om å overflytte han til soning i fengsel med lavere

¹ Kontaktbetjent er et bindeledd mellom den innsatte og fengselet for øvrig, og har et særlig ansvar for å følge opp den enkelte innsatte og informere om rettigheter og plikter.

sikkerhetsnivå² for å bedre kontaktmulighetene og legge til rette for relasjonsbygging mellom mannen og hans nyfødte barn. Senere arbeidet jeg også ved dette fengselet som mannen sonet resten av dommen sin ved. Å se han sammen med sitt spedbarn gjorde sterkt inntrykk på meg, og jeg undret meg mange ganger over hvordan man på best mulig måte kunne ivareta de som var igjen på utsiden når en slik situasjon inntreffer. Ikke minst hadde jeg lite kjennskap til det offentlige hjelpeapparatets tilbud til denne gruppen pårørende. Parallelt med dette ble jeg også satt i rollen som pårørende, da en av mine nærmeste ble dømt til fengselsstraff. Han reiste fra to små barn som i tiden under soning uttrykte et stort savn etter sin far. Mor til barna uttrykte på sin side at situasjonen var utfordrende, ikke minst fordi hun ble alene om et stort ansvar. Både barna og mor måtte reorganisere sine liv etter nye forhold, noe som førte til mange ubesvarte spørsmål og nye utfordringer i en foranderlig hverdag. Gjennom de erfaringene jeg gjorde meg, både som ansatt i kriminalomsorgen og som pårørende til en innsatt, så jeg at straffen har utilsiktede virkninger for andre enn den straffedømte. Med bakgrunn i dette ble jeg opptatt av spørsmålet om hvordan samfunnet skal kunne nærme seg et slikt problem, når man åpenbart ikke kan la være å straffe personer som begår kriminelle handlinger, bare fordi de er foreldre.

Da diskusjonen om barn som pårørende til innsatte blusset opp i media i 2014, i forbindelse med innføring av barneansvarlig i norske fengsler, ble jeg interessert i å lære mer om barn av innsatte og deres livssituasjon. Dette med bakgrunn i at min erfaring både som pårørende og som ansatt i kriminalomsorgen har gitt meg visse forutsetninger for å se dette fenomenet fra flere perspektiv, som videre kan gange praksisfeltet. Jeg utelukker ikke at mine erfaringer vil prege meg gjennom forskningsprosessen, og har derfor valg å redegjøre for hvordan jeg forholder meg til dette i tilknytning til etiske refleksjoner senere i rapporten.

² Tidligere kalt *åpent fengsel*. Fengsel med lavere sikkerhetsnivå har færre fysiske sikkerhetsforanstaltninger.

2. Tidligere forskning

Det har den senere tid blitt publisert en rekke norske og internasjonale rapporter som omhandler barn av innsatte. Innenfor det spesialpedagogiske fagområdet eksisterer det imidlertid lite forskning på temaet, men det har blitt publisert en rekke rapporter som blant annet viser sammenhenger mellom foreldres kriminalitet og barns utvikling av psykososiale vansker, som videre kan være relevant i spesialpedagogisk sammenheng og undervisningsøyemed. En studie av sammenhengen mellom foreldre i fengsel og barnas senere utvikling av antisosial atferd og psykiske vansker (Murray, Farrington, Sekol & Olsen, 2009) ble begrunnelsen for den mer omfattende EU-studien COPING.

COPING (Children of Prisoners, Interventions and Mitigations to Strengthen Mental Health) er en av de store og mest omfattende forskningsprosjektene med fokus på barn av innsatte og deres livssituasjon. Prosjektet har studert erfaringene til barn og unge i alderen 7-17 år med foreldre i fengsel. Studien er barnesentrert og har i hovedsak omfattet fire land; Storbritannia, Tyskland, Sverige og Romania. Fokuset for studien var barnas resiliens og sårbarhet for utvikling av psykiske vansker, sett i sammenheng med eksisterende støttetjenester og intervensjonsformer overfor denne gruppen barn. Hovedfunnene viser at barn med foreldre i fengsel er en gruppe med signifikant større risiko for utvikling av psykiske vansker, sammenlignet med barn uten denne erfaringen. Barnas medfødte kvaliteter, omsorgspersonenes evne til å skape stabilitet og gi emosjonell støtte, samt muligheten til å opprettholde og vedlikeholde relasjon til den fengslede forelderen ble identifisert som sentrale beskyttelsesfaktorer mot utvikling av psykososiale vansker (Jones & Wainaina-Woźna, 2013).

Turesson (2009) studerte i sin doktorgradsavhandling barns evne til å komme seg etter at mor ble dømt fengselsstraff. Til tross for store belastninger viser studien at et flertall av barna har god atferdsmessig og intellektuell funksjon, noe Turesson knytter til at mødrene bevisst oppmuntrer barna til å gjøre gode valg i livet og til å tilpasse seg samfunnet. Det er først og fremst på det emosjonelle planet at ungdommene fortsatt er påvirket av mors fengselsstraff, hvilket forstås som et resultat av mangel på støtte. Studien viser at det er behov for at involverte instanser i større grad tar barneperspektivet gjennom hele prosessen fra arrest og tiden i varetekt, til soning av fengselsstraffen og løslatelse. Turesson etterlyser nasjonale retningslinjer for hvordan man skal ta hensyn til barn i denne livssituasjonen. Studien konkluderer også med at kontakt under soning i stor grad reduserer belastningen av det midlertidige tapet på omsorgsperson, og at det derfor er sentralt at kriminalomsorgen legger til rette for dette gjennom fleksible løsninger og rammefaktorer som telefontid og besøksfasiliteter (Turesson, 2009).

I Norge er temaet blant annet belyst av Barneombudet (Hjermann, 2010), Redd Barna (Egge, 2004) og foreningen For Fangers Pårørende (Hamsund & Sandvik, 2009), og undersøkelser gjort på norske forhold viser til funn som sammenfaller med internasjonale rapporter. Internasjonale og nasjonale rapporter avdekker blant annet generelt dårligere levekår blant barn av innsatte. Dette skyldes blant annet at de utsettes for mer mobbing enn andre barn og de vokser opp med dårligere økonomi sammenlignet med den generelle befolkningen (Murray, Farrington, Sekol & Olsen, 2009). Som naturlig konsekvens av soningen vil mange familier få redusert sine ressurser betraktelig, og undersøkelser fra Norge viser at dette gjelder hele 87% av ektefellene til en innsatt (Hamsund & Sandvik, 2009). Økonomiske vansker kan skyldes tapet på en arbeidsinntekt når far eller mor soner en fengselsstraff, samt ekstraavgifter knyttet til reiser ved besøk i fengselet, barnepass og lignende. Dette kan i noen tilfeller føre til at familien som følge av dårligere økonomi må flytte eller gjøre andre endringer i livet for å sikre seg selv økonomisk. I tillegg opplever gjerne barn av innsatte at familiedynamikken endrer seg, hverdagen kan bli utrygg eller annerledes, og barnet kan oppleve fremmede reaksjoner hos den gjenværende forelderen. Den gjenværende omsorgspersonen kan være i sorg eller ha utfordringer i sin egen rolle som pårørende, hvilket kan gå ut evnen til å yte omsorg for sine barn. I tillegg er det de pårørende som må møte reaksjoner fra omgivelsene, mens den innsatte er skjermet fra samfunnet. I mange tilfeller opplever pårørende til innsatte sosial fordømmelse og avvísning, eller at de selv isolerer seg fra sosial deltakelse. Ustabilitet i omsorg og boformer, stigmatisering og sosial fordømmelse kan slik utgjøre en tilleggsbelastning for barn av innsatte (Hamsund og Sandvik, 2009).

3. Teoretisk utgangspunkt

I dette kapittelet presenterer jeg prosjektets teoretiske utgangspunkt. Det teoretiske rammeverket er av betydning for hvilke spørsmål jeg stiller til datamaterialet og hvordan jeg tolker det jeg finner.

3.1 Barn som pårørende

Å være pårørende vil si å *være beslektet med*, og det er fortrinnsvis nær slektning eller familiemedlem det dreier seg om. Ut over dette er pårørende en svært heterogen gruppe. Som pårørende befinner man seg i en vanskelig livssituasjon, som følge av noe som har inntruffet i en annen persons liv og som også får konsekvenser for personer rundt dem. Dette innebærer at den pårørende i all hovedsak er sekundær. Pårørende ofte er en viktig ressurs i behandlings-, rehabiliterings- og hjelpetiltak, men det er imidlertid viktig å understreke at de pårørende også kan ha behov for hjelp til å mestre sin livssituasjon (Haugland, Ytterhus og Dyregrov, 2012).

19. Juni 2009 vedtok stortinget endringer i helsepersonelloven og spesialisthelsetjenesteloven, som senere trådte i kraft 1. januar 2010. Endringene skulle sikre at helsepersonell identifiserer og ivaretar det informasjons- og oppfølgingsbehovet som mindreårige barn har som pårørende. Lovendringens formål er å fange opp disse barna tidlig, samt at det bli satt i gang prosesser som gjør både barn og foreldre bedre i stand til å mestre situasjonen (Helsedirektoratet, 2010). I de nevnte lovparagrafene avgrenses barn som pårørende til barn av psykisk syke, rusmiddelavhengige og somatisk syke eller skadde foreldre, hvilket innebærer at mange grupper er utelatt fra definisjonen. Sammen med barn av innsatte, gjelder dette eksempelvis barn som har mistet en forelder eller barn som lever med foreldre som har kroniske ikke-diagnoserte vansker (Haugland, Ytterhus og Dyregrov, 2012).

3.2. Barn i sorg og krise

Mange barn av innsatte opplever tristhet, sårbarhet, savn, redsel, uro og økt engstelse, søvnforstyrrelser, kroppslige plager som hode- eller magesmerter, samt at de kan vise tegn til regresjon, overdreven innsats for å muntre opp familien, konsentrasjonsvansker og skyldfølelse. Mange viser også tegn på psykiske lidelser som angst og depresjon (Hamsund & Sandvik, 2009). Dette er sammenfallende med sorgreaksjoner hos andre pårørende barn, for eksempel de som opplever sykdom eller død i familien (Dyregrov, 2006). Barnas tanker om deres fremtidige relasjon til den straffedømte forelderen er imidlertid ofte preget av ambivalens, hvor følelsene veksler mellom håp og frykt, hvilket kompliserer sorgen denne gruppen barn opplever (Boswell, 2002).

Barn av innsatte står også overfor hendelser som bryter med det som er kjent og trygt, og som ofte kommer brått og uventet. Man kan derfor si at denne gruppen barn befinner seg i en krisesituasjon. Det som kjennetegner en krisesituasjon er at de tillærte mestringsstrategiene ikke alltid er tilstrekkelig for å håndtere situasjonen, noe som kan føre til at barna føler hjelpeløshet og tap av kontroll. Barn som er utsatt for opprivende hendelser, dette være seg både enkelthendelser eller mer komplekse traumer, er særlig sårbar for over- og underaktivering, og svingningene mellom disse. Barnets mentale kapasitet til å integrere nye erfaringer og til å utvikle seg og lære, blir negativt påvirket både ved under- og overaktivering. Siegel (1999) kaller den optimale sonen for fysiologisk aktivering for ”toleransevinduet”, og det over- eller underaktiverede barnet befinner seg utenfor denne sonen (Ogden, 2012). Ford (2009) omtaler dette som hjernen i ”læringsmodus” og hjernen i ”overlevelsesmodus”. Med dette menes at det er innenfor den optimale aktiveringssonen at barnet har kapasitet til å lære og utvikle seg, mens det over- eller underaktiverede barnet i stedet bruker kreftene sine på å overleve sin tilværelse (Brarud & Nordanger, 2011). Når barnets læringsforutsetninger endres som følge av sorg og krise, kan barnet ha behov for særskilt hjelp og støtte. I henhold til kunnskapsløftet skal opplæringen tilpasses den enkelte (LK06, 2006), og der hvor barn har særskilte behov kan dette utløse rett til spesialpedagogisk hjelp før opplæringspliktig alder og spesialundervisning i grunnskole eller videregående opplæring (opplæringslova, 1999, § 5). Uavhengig av om barnets situasjon utløser slike rettigheter, er barnehage og skole viktige arenaer for forebygging av vansker hos barn som befinner seg i risikozonen (Groven, 2013; Befring, 2012).

3.3. Barn av innsatte i et spesialpedagogisk perspektiv

Spesialpedagogikk kan ikke avgrenses til et bestemt teoretisk område, fordi fagets kunnskapsbase kan karakteriseres som heterogen. Faget er blant annet sammensatt av elementer fra allmennpedagogikk, medisin, psykologi, jus og historie, og har sin legitimitet i arbeidet med mennesker med funksjonsnedsettelse. Spesialpedagogikk har lang tradisjon for flerfaglig tilfang (Groven, 2013). Denne flerfagligheten vil også prege denne studiens tilnærming til barn av innsattes vilkår for utvikling og læring.

3.3.1. Traumebevisst omsorg

Traumebevisst omsorg (TBO) er en verdiforankret tilnærming som stiller krav til omsorgspersoner, særlig knyttet til refleksjon over hvordan en tolker kriseutsatte barns reaksjonsformer. TBO er ikke en metode, men en forståelsesramme som også rommer det individuelle barnets livsbetingelser.

Trygghet, relasjoner og følelsesregulering er den traumebevisste omsorgens grunnpilarer (Bath,

2008). Trygghet refererer ikke nødvendigvis til fysiske aspekt ved tilværelsen, men til den opplevde tryggheten. Barnets opplevelse av trygghet henger nøye sammen med anerkjennende, respektfulle og sensitive relasjoner. Det er i slike utviklingsfremmende relasjonene at barnets grunnleggende opplevelse av trygghet etableres. Gjennom positive relasjoner får også barnet hjelp til å regulere sine følelser. Affektregulering er ikke en medfødt evne, men læres gjennom erfaringer fra samspill med andre mennesker. Affektregulering støttes ved at man hjelpes til å forstå og sette ord på følelser, forstå hvorfor man føler det man gjør, samt å akseptere disse følelsene. Ser man traumebevisst omsorg i lys av *toleransevinduet*, vil dette kunne bidra til å skape et psykososialt miljø som reduserer faren for over- eller underaktivering. I den optimale sonen for fysiologisk aktivering foreligger barnets muligheter for læring og utvikling (Jørgensen & Steinkopf, u.d.)

3.3.2. Krisepedagogikk

Raundalen og Schultz (2006) har skrevet den første norske boken som beskriver en egen pedagogikk for hvordan barnehage og skole kan omskape kriser og traumer til muligheter for utvikling og læring (Raundalen og Schultz, 2006). Forfatterne presenterer en krisepedagogisk modell bestående av fire faser. I *uttrykksfasen* skal eleven få tid og rom til å sette ord på tanker og følelser knyttet til den aktuelle krisen, mens *faktafasen* handler om at barnet skal få tilstrekkelig informasjon. Formålet med dette er å unngå at situasjonen forverres av usikkerhet, fantasier, spekulasjoner og misforståelser. *Handlingsfasen* handler om å omskape angst og usikkerhet til trygghetsskapende atferd, som hjelper barnet bort fra uhensiktsmessig atferd. Faktafasen og handlingsfasen bidrar til at barnet kognitivt kan forholde seg til det som skjer. *Oppfølgingsfasen* handler om at barnet har behov for å være ulik tid i de forskjellige fasene, og om å sørge for at barnet også på lengre sikt får den oppfølgingen det trenger. Dette skal sikre at hjelpen ikke nedtrappes og avsluttes for tidlig (Raundalen og Schultz, 2006).

3.3.3. Utviklingsøkologi

Tradisjonelt sett har utviklingspsykologien vært sterkt individ- og familieorientert, mens sosiologien har vært opptatt av forholdet mellom individ, lokalmiljø og samfunn. Den russisk-amerikanske psykologen Urie Bronfenbrenner (1979) har forsøkt å integrere disse perspektivene, gjennom den utviklingsøkologiske modellen. Det økologiske perspektivet understreker helheten og sammenhenger i barns oppvekst og utvikling, og bygger på en forståelse av at individ og omgivelser er gjensidig avhengig av hverandre i et vekselssamspill. Den favner også et familieperspektiv og et livsløpsperspektiv, som begge er sentrale sett i sammenheng med utviklingsmuligheter i barnets oppvekstmiljø og utviklingskontekst. Modellen tar utgangspunkt i

individet og beskriver kontekstuelle forhold som kan ha betydning for barns utviklingsmuligheter (Klefbeck & Ogden, 2003). Dette synes å være et formålstjeneslig perspektiv i denne studien.

Utviklingsøkologien deler miljøet inn etter grad av nærhet til barnet, og det skilles mellom mikrosystemet, mesosystemet, eksosystemet og makrosystemet. Mikrosystemet betegner de miljøer som barnet har direkte kontakt med, slik som familien, barnegruppen i en barnehage eller skoleklassen. Disse er fysisk og sosialt avgrenset i forhold til andre miljøer, og forstås som et primærmiljø eller en sosial arena. Mikrosystemene er barnas utviklingsmiljø, og i disse kan det foreligge både risiko og utviklingsmuligheter. Individet er den bærende enhet i systemet, og det er relasjonene som knytter sosiale systemer sammen. Gjennom de ulike relasjonene, slik som far-sønn eller søster-bror, har man ulike funksjoner innenfor mikrosystemet. Aktørene beskrives slik gjennom sin rolle og hvilken funksjon de har i den gitte rollen. Begrepet *likevekt* beskriver hvordan de ulike deltakernes behov og interesser ivaretas, samt hvordan en manglende balanse kan representere risikofaktorer i barnas utviklingskontekst. Likevekt innebærer blant annet likeverdighet og symmetri i behovsdekning, kontroll og dominans, og er en forutsetning for at barnet skal kunne lære og utvikle seg. Balanse avhenger av kongruens mellom barn og økosystem, det vil si ytre og indre tilpasning. Ytre tilpasning handler om atferd og kompetanse, mens indre tilpasning er selvpoplevd. Balansen i en familie kan trues, for eksempel i forbindelse med familieførøkelse, når barn blir til ungdom eller når ulike livskriser inntreffer hos en av familiemedlemmene. Bronfenbrenner kalte dette for økologiske overganger, og mente at disse finner sted når en persons posisjon i det økologiske miljøet endres som et resultat av forandring i rolle (Bronfenbrenner, 1979). Slike økologiske overganger kan omhandle alt fra trivielle, hverdagslige endringer til gjennomgripende livsforandringer (Klefbeck & Ogden, 2003).

3.3.4. Forebygging og tidlig innsats

Det har vist seg at tidlig innsats mot kriserammede barn er særlig virkningsfullt. Tidlig innsats forstås som innsats på et tidlig tidspunkt i barns liv eller som tidlig inngripen etter at et problem er oppstått eller avdekket. Ved å gi hjelp tidlig kan man forebygge at vansker som inntreffer får vokse seg unødvendig store. Ettersom barn av innsatte ofte viser marginale vansker, og ikke har spesifikke diagnoser eller individuelle rettigheter, vil det i denne sammenheng gjerne være snakk om sekundærforebygging; tiltak rettet mot grupper i risiko (Groven, 2013). Forebygging av vansker hos barn og unge er en viktig spesialpedagogisk oppgave, sett i lys av sammenhengen mellom livsvilkår og forutsetninger for læring og utvikling. Forebygging i et psykososialt perspektiv innebærer tiltak som beskytter barn og ungdom mot forhold som kan gi, opprettholde og forsterke problemutvikling. Men forebygging kan også handle om å redusere sannsynligheten for at problemer vil oppstå, eller

det kan innebære tiltak som tar sikte på å begrense innflytelsen av risikofaktorer. Et siste perspektiv tar sikte på å styrke personlig motstandsdyktighet, hvilket innebærer læring for å fremme personlig utvikling (Befring, 2012). Etersom at det statistisk sett er nær sammenheng mellom foreldres kriminalitet og lovbrudd hos unge, hevder Raundalen og Shultz (2006) at det foreligger en åpenbar forsømmelse av et stort forebyggingspotensial.

3.4. Resiliens

Resiliens er oversatt fra engelsk *resilience*, egentlig brukt om motstandsdyktighet i økologisk sammenheng. Videre har begrepet også blitt overført til psykologien og brukes som mål på menneskers tilpasningsevne og evne til å håndtere påkjenning og psykologisk belastning (Borge, 2014). Teorien ble blant annet utviklet gjennom Werner og Smiths forskning på risikobarn på øya Kauai, og tar sikte på å si noe om barns motstandskraft og evne til å opprettholde, gjenopprette og forbedre sin psykologiske funksjon. Dette gjør teorien særlig anvendbar i forskning på barn og unge, som er eller nylig har vært i en belastende livssituasjon. Resiliens er basert på en tilnærming hvor man knytter helse og velvære til utviklingsprosesser over tid, og har sin opprinnelse fra psykopatologi – studiet av mentale sykdommer. Dette innebærer at teorien inneholder en risikodimensjon. I samspillet mellom individ og miljø er både risiko- og beskyttelsesfaktorer representert, og disse faktorene er knyttet både til barnet selv og til barnets omgivelser. Resiliens og beskyttelsesfaktorer kan ses som en positiv motpol til sårbarhet og risikofaktorer. Mens risikofaktorer øker barns mottakelighet for problemutvikling, fremmer beskyttelsesfaktorer helse og positiv utvikling (Gunnestad, 2014). Samtidig må det understrekes at resiliens er noe mer og noe annet enn det å unngå en problemfylt tilværelse. Resiliens er uløselig knyttet sammen med risiko, og risiko er en forutsetning for resiliens. Man snakker om en positiv tilpasning tross betydelig motgang, eller en normal utvikling under unormale forhold (Borge, 2014). Fenomenet viser seg ved markerte individuelle forskjeller hos barn i måten de reagerer på risiko, ved at barnas utvikling oppnår et relativt godt resultat til tross for at de har livserfaring som innebærer stor risiko for utvikling av psykopatologi (Rutter, 1999)

3.4.1. Risikofaktorer

Risikofaktorer er en fellesbetegnelse på de forhold som øker faren for at personer utvikler vansker. En risikofaktor er forhold ved barnet eller barnets oppvekstmiljø som kan assosieres med, og kommer før, et negativt utfall. Samspillet mellom flere risikofaktorer setter i gang prosesser som kan utgjøre en kumulativ risiko. Ofte vil ikke et barn utvikle langvarige vansker etter å ha blitt utsatt for én risiko, men dersom barnet blir utsatt for flere risikofaktorer kan disse forsterke hverandre. Det er altså ikke de enkeltstående møtene med risiko som utgjør den største trusselen,

men summen av flere risikofaktorer. I tillegg til at samspillet mellom flere risikofaktorer utgjør en kumulativ risiko, pekes det også på at vedvarende, kroniske risikofaktorer preger barns utvikling i større grad enn de midlertidige og avgrensede stressorene som kan opptre i et barns liv. I lys av dette vil tidlig hjelp og reduksjon i antallet risikofaktorer være viktige forebyggende tiltak. Mengden risikofaktorer i forhold til beskyttelsesfaktorer vil også virke inn på hvorvidt barnet kommer ut av en krise med økt styrke eller økt sårbarhet, hvilket gjør aktivering av beskyttelsesfaktorer til et viktig tiltak. Relevante beskyttende faktorer vil kunne redusere risikofaktorenes innvirkning på barnet. Det er videre verdt å merke seg at barns mestringspotensial er formet før hendelsen inntreffer (Gunnestad, 2014; Kvello, 2010).

3.4.2. Beskyttelsesfaktorer

Av Werner og Smiths longitudinelle studie på øyen Kuai fremgikk det at man kunne skjelve mellom en rekke faktorer som virket inn på barns respons på risiko. Denne studien ble etterfulgt av en rekke systematiske undersøkelser på beskyttende faktorer, som søkte å finne forklaringer på barns ulike utfall tross tilsvarende eksponering for risiko. En rekke faktorer er foreslått til å være av beskyttende art for risikoutsatte barn, og i Gunnestads fremstilling deles disse inn i tre grupper: *nettverk og sosial støtte, barnets egenskaper og ferdigheter, samt kulturell og eksistensiell støtte* (Gunnestad, 2014).

Nettverk og sosial støtte er en viktig gruppe beskyttelsesfaktorer. Her nevnes blant annet *minst en trygg tilknytning*, som gir barnet mulighet til å føle tilhørighet og forutsigbarhet. Her blir barnet elsket og godtatt for den det er, ikke for sine prestasjoner. Som regel er denne personen en av barnets nærmeste omsorgspersoner, og foreldrenes omsorgsutøvelse anses som en av de mest sentrale beskyttelsesfaktorene. *Et godt fungerende nettverk* består av mennesker som barnet har positive relasjoner til og regelmessig kontakt med. Nettverkets kvalitet påvirkes av størrelse, balanse og klima, og et godt fungerende nettverk består av mennesker barnet har positive relasjoner til og regelmessig kontakt med. Det vil si at et godt nettverket består av et rimelig antall personer, hvor kontakten er preget av gjensidighet og aksept, vennlighet, kjærighet, interesse og humor (Gunnestad, 2014; Kvello, 2014).

Ulike ferdigheter og egenskaper ved barnet, medfødte eller tidlig ervervede trekk, kan opptre som beskyttende faktorer. Normal intelligens, fysisk robusthet, lett temperament, humoristisk sans, samt et sjarmerende vesen som tiltrekker seg positive reaksjoner fra omgivelsene er eksempler på beskyttende *egenskaper ved barnet*. Av Kuai-studien trekkes også evnen til å knytte følelsesmessige bånd til flere mennesker ut over foreldrene frem som en viktig egenskap ved resiliente barn

(Gunnestad, 2014; Kvello, 2010). *Ulike ferdigheter* gjør at barnet får opplevelser med å mestre noe. Dette gir barnet både styrket selvfølelse og noe å glede seg over, og ulike ferdigheter har slik vist seg å være en beskyttelsesfaktor. Det kan være snakk om sosiale ferdigheter som evne til å ta kontakt med andre på en positiv måte, eller praktiske ferdigheter som å kunne spille fotball (Gunnestad, 2014). Dette kan styrke barnets tro på at det får til noe, men for mange barn vil det være av like stor betydning at ulike ferdigheter kan gjøre barnet attraktiv som venn. Ulike ferdigheter kan slik også føre til erfaringer som styrker det tilgjengelige nettverket rundt barnet.

Videre er kulturell og eksistensiell støtte en type risikofaktorer, og her kan særlig *religiøs tro* nevnes. Religiøs tro kan gi en person mening med livet. Forskning på forholdet mellom sykdomsopplevelse og religiøsitet har også vist til at religiøs støtte er en viktig form for mestring av sykdom. Likeledes tilbyr religiøst engasjement tilgang til et nettverk hvor man kan oppleve et fellesskap. Mange religiøse anvender også bønn som mestringsstrategi i vanskelige livssituasjoner, og finner stor støtte i dette. En annen faktor i denne gruppen er Antonovskys Salutogenetiske modell med "*opplevelse av sammenheng*" (OAS) som hovedbegrep. Dette innebærer at barnet ser verden som forståelig, håndterbar og meningsfull. I møtet med risiko vil det være av stor betydning at barnet forstår situasjonen, ser ulike handlingsmuligheter og har tro på at det kan ta valg i forhold til sitt eget liv (Gunnestad, 2014). Forskning peker på at hvordan møter med risiko manifester seg som del av barns utvikling i betydelig grad avgjøres av hvordan barnet selv oppfatter hendelsen. Noen mener derfor at essensen i opplevelse av sammenheng kan fanges opp gjennom begrepet *attribusjonsstil*. Attribusjon vil si en årsaksforklaring, og handler om hvordan barnet ser og fortolker verden. Hvorvidt attribusjon representerer en risikofaktor eller beskyttelsesfaktor, avhengig av barnets attribusjonsstil. Resiliens og god OAS baserer seg på et selvbeskyttende attribusjonsmønster, hvor barnet har tillitt til at det kan håndtere problemet, finner hensiktsmessig løsninger og finner en mening i dette (Kvello, 2010).

Til sist kan *stålsettende utfordringer* nevnes, hvilket understreker at risiko er en forutsetning for resiliens. Dette peker på at noen barn ikke bare har opprettholdt sin psykologiske funksjon gjennom kriser, men også kommet styrket ut av møter med risiko. Billedlig kan man snakke om en slags vaksine: barna påføres svake doser av bakterier, hvilket aktiverer immunforsvaret, hvorpå de utvikler immunitet for sykdommen. Dette innebærer på ingen måte at man ser barn som usårbare i et resiliensperspektiv, slik man foreslo tidlig i resiliensforskningen. Stålsettende utfordringer innebærer at dersom barn blir utsatt for en avpasset dose risiko, det vil si at utfordringene svarer til barnets evner og forutsetninger, kan det føre til vekst hos barnet (Gunnestad, 2014).

3.4.3. Beskyttelsesfaktorenes virkning

Resiliens er ikke et engangsfenomen, men forstås som vedvarende prosesser som i varierende grad er tilstede i oppveksten og som vil få betydning for livet som voksen (Borge, 2014). Teorien er basert på en tilnærming hvor man knytter helse og velvære til utviklingsprosesser over tid, og gjennom disse prosessene kan beskyttelsesfaktorer virke på fire ulike måter. Beskyttelsesfaktorer kan *reducere virkningen av risikofaktorene*, eller de kan bidra til at *negative kjedereaksjoner brytes*. Eksempelvis vil avlastningshjem eller tett oppfølging fra besteforeldre kunne redusere sjansene for at barn som vokser opp i familier med alkoholmisbruk presterer dårlig i skolen eller utvikler antisosial atferd. Men beskyttelsesfaktorer kan også virke ved at de bidrar til *etablering og vedlikeholdelse av et positivt selvbylde*. Et godt nettverk som tilbyr barnet regelmessig samvær med jevnaldrende kan være en relevant beskyttelsesfaktor i denne sammenheng. Til sist kan man også si at beskyttelsesfaktorer kan virke på en slik måte at det *åpner opp for nye muligheter*. Eksempelvis kan utviklingen av ferdigheter i en aktivitet som blir verdsatt i nærmiljøet gjøre at barnet kan oppleve nye muligheter for vennskap og en ny arena for mestring (Gunnestad, 2014). Vurdering av beskyttelsesfaktorer må imidlertid gjøres i lys av risikofaktorene, og beskyttelsesfaktorene må være beskyttende i type, varighet, intensitet og antall for at de skal være virkningsfulle. Risiko- og beskyttelsesfaktorer er også representert i alle systemer som er viktige for barnet (jf. utviklingsøkologi), hvilket innebærer at risikofaktorer som barnet blir eksponert for i ett system kan kompenseres for i et annet (Kvelling, 2010).

3.5. Posttraumatisk vekst

Posttraumatisk vekst er en av de nyere teoriene som viser hvordan større påkjenninger og belastende livshendelser på sikt kan omformes til positive endringer og personlig vekst. Teorien refererer til vekst i henhold til de fem kategoriene *relasjon til andre, økt tro på egne ferdigheter, åndelig utvikling, verdsettelse av livet og nye muligheter*. Belastende og vanskelige livshendelser utfordrer en persons tidligere antagelser om verden. Når en person på sikt opplever positive endringer etter slike belastninger, omtales dette som posttraumatisk vekst. Modellen for posttraumatisk vekst bygger på en antagelse om at mennesker utvikler et sett med fundamentale forventninger til verden gjennom erfaringer tidlig i livet, og samspill og relasjoner er viktige påvirkningsfaktorer her. De fleste vil utvikle antagelser som gjør at de opplever verden og sin tilværelse som trygg, kontrollerbar og forutsigbar, men alvorlige livsbelastninger kan rukke ved disse antagelsene. Når dette skjer settes det i gang tankeprosesser, med bakgrunn i individets behov for å integrere, forstå og håndtere sin tilværelse på en ny måte. Teorien om posttraumatisk vekst er beslektet med resiliens, og teoriene har til felles at de beskriver positive utfall etter opprivende livshendelser, Jfr. stålsettende utfordringer (Hafstad & Siqveland, 2008).

4. Metodiske refleksjoner

I dette kapitlet vil studiens mål og hensikt avklares. Videre vil fremgangsmåter og metodiske valg synliggjøres og begrunnes. Alle deler av forskningsprosessen vil her være gjenstand for kritisk refleksjon. Jeg velger å drøfte metodens styrker og eventuelle begrensninger fortløpende i teksten, samt hvilke prosedyrer som er brukt for å kvalitetssikre forskningsprosessen. Dette fordi det i større grad reflekterer prosessen slik den faktisk har vært. Avslutningsvis vil jeg undersøke studiens kvalitet i lys av pålitelighet, gyldighet og overførbarhet.

4.1. Mål for undersøkelsen

Denne studien har til hensikt å beskrive subjektive opplevelser av å ha en pappa i fengsel. Deltakerperspektivet står sentralt i veien til innsikt, og målet er å forstå essensen i deltakernes opplevelser. Dette for å få en dypere innsikt i tankemessige og opplevelsesmessige forhold knyttet til den livssituasjonen forskningsdeltakerne er eller har vært i, med fokus på fenomener som kan assosieres med fars straffegjennomføring. Det er ønskelig å finne en dypere mening bak det informantene uttrykker, ved å anvende teori som redskap til fortolkning (Dalen, 2011). Mitt ønske for studien er å kunne tilføre praksisfeltet kunnskap om og innsikt i denne livssituasjonen, med særlig vekt på hvilken innvirkning dette fenomenet kan ha på barn og unges vilkår for læring og utvikling. Rapporten har til hensikt å belyse fenomenet på en slik måte at de voksne som omgir seg med barn i denne livssituasjonen kan møte dem med økt kunnskap og innsikt, som bakgrunn for god praksis.

4.1.1. Fenomenologi

Fenomenologi er et filosofisk perspektiv som forutsetter omhyggelige beskrivelser og analyser med vekt på forskningsdeltakerens livsverden. Her søkes fenomenenes essensielle betydning, og i kvalitativ forskning knyttes begrepet fenomenologi til interessen for å forstå ulike sosiale fenomener ut fra aktørens egne perspektiver (Kvale & Brinkmann, 2009). Med bakgrunn i dette, har jeg ønsket å beskrive verden slik den oppleves for forskningsdeltakerne. Fenomenologisk metode omfatter å beskrive det gitte så presist som mulig, undersøke essenser og fenomeners vesen, samt en fenomenologisk reduksjon hvor en ser bort fra forestillinger om hvorvidt et bestemt opplevelsesinnhold eksisterer eller ikke. Målet er å få frem en fordomsfri beskrivelse av fenomenet som studeres, hvilket søkes ivaretatt i denne studien gjennom en induktiv tilnærming, samt lojalitet til datamaterialet og til forskningsdeltakernes stemmer (Kvale & Brinkmann, 2009).

4.1.2. Hermeneutikk

Hermeneutikken til hensikt å fortolke de fenomenene som forskningsdeltakerne beskriver (Kvale, 2001). Hermeneutikk er læren om fortolkning av tekster innen humaniora, og hermeneutisk fortolkning søker å nå frem til gyldige fortolkninger av en teksts mening (Kvale og Brinkmann, 2009). Stadige veksling mellom deler og helhet er et grunnleggende prinsipp i den hermeneutiske fortolkningsprosessen. I arbeidet med å fortolke de fenomenene som er beskrevet i forskningsteksten, vil delene belyse helheten, men helheten vil også påvirke forståelsen av de enkelte delene. Denne prosessen pågår til man opplever teksten som sammenhengende og konsistent, hvilket omtales som den hermeneutiske sirkel. Et sentralt moment knyttet til kvalitet på tolkning og analyse i denne sammenheng, er at man som forsker er både medskaper og fortolker av teksten. Dette stiller særlige krav om at man er tro mot nyanser så vel som flertydighet og motsigelser (Kvale, 2001). Hvordan denne prosessen har pågått vil jeg beskrive nærmere i dette kapitlet, i forsøk på å skape et bilde overfor leseren om hvordan jeg har arbeidet analytisk med hensyn til å gjøre gyldige tolkninger og få frem en dypere mening, uten at dette går på bekostning av det subjektive.

4.2. Forforståelse

Som barnehagelærer og spesialpedagog er interessen for barn og unges vilkår for læring og utvikling en sentral del av hvem jeg er, både privat og som fagperson. I kapittel 1.2 knytter jeg interessen for temaet *barn av innsatte* til de erfaringene jeg har gjort meg både som fengselsbetjent og som pårørende. Dette innebærer at jeg møter feltet med visse antagelser – en forforståelse. I følge Kvale og Brinkmann (2009) synes det å være et generelt trekk ved mennesket å forstå verden ut fra vår forforståelse. Jeg utelukker ikke at min forforståelse har påvirket meg gjennom forskningsprosessen, og i tråd med en hermeneutisk tilnærming vil jeg redegjøre for egne forutsetninger vedrørende temaet (Kvale & Brinkmann, 2009).

Som pårørende til en innsatt har jeg sett hvordan fars fengselsstraff kan føre med seg emosjonelle utfordringer, samt økonomiske og praktiske konsekvenser. Jeg har også sett hvordan mor og far kan streve med å ta beslutninger rundt hvor mye barna skal få vite vedrørende fars lovbrudd og straffegjennomføring. Personlig sto jeg på bar bakke da jeg ble spurt om råd vedørende dette. Dette var et spørsmål som jeg tidligere ikke hadde forutsetninger for å svare på, men som jeg til gjengjeld har lært svært mye om gjennom denne studien.

Videre til mine erfaringer som fengselsbetjent at barn av innsatte vil kunne være utsatt både for type 1 traumer og type 2 traumer, det vil si traumatiske enkelthendelser, men også traumatiske

situasjoner som strekker seg over tid (Raundalen & Schultz, 2006). Min forforståelse knyttes også til at relevante aktører innenfor kriminalomsorgen synes å ha for lite kunnskap om barn og unge til å ivareta pårørende. Jeg er dog bevisst på at det har skjedd store fremskritt på dette feltet den senere tid, og særlig etter endringene som ble foretatt i helsepersonelloven og spesialisthelsetjenesteloven i 2010, jfr. kapittel 3.1. Selv om ikke barn av innsatte omfattes av dette lovverket, peker dette på en trend i samfunnet vårt hvor pårørende i sin helhet er et tema som vekkes større interesse nå enn tidligere. Jeg søker derfor ikke å bekrefte eller avkrefte mine antagelser, men ønsker å oppnå økt innsikt og ny kunnskap som går ut over den kunnskapen jeg brakte med meg inn i studien. Dette fordrer en refleksiv holdning fra meg som forsker, hvor jeg er bevisst den innvirkning jeg kan ha hatt på studien gjennom alle deler fra start til slutt. Gjennom min tilstedeværelse har jeg påvirket selve situasjonen og forskningsdeltakernes atferd, samt at forholdet mellom meg og forskningsdeltakerne har påvirket hvilken informasjon jeg har fått. I tillegg er min forforståelse av betydning for hvilke spørsmål jeg har stilt og hvem jeg har stilt dem til (Nilssen, 2012). Dette innebærer at min forforståelse også har hatt innvirkning på hvilke resultater som har kommet frem av denne studien.

4.3. Datainnsamling- og analyse

Etter at tema for studien var bestemt høsten 2014 tok jeg kontakt med ulike steder som hadde relevans for temaet, slik som foreningen For Fangers Pårørende (FFP), samt lokal kriminalomsorg og friomsorg. Dalen (2011) omtaler dette som ”spaning” - en kartlegging av miljøet før selve prosjektet starter. Spaningen innebar ikke noen form for tilgang til eller behandling av personopplysninger. Uforpliktende samtaler og møter med aktuelle aktører satte temaene inn i en referanseramme, og bidro blant annet til avgrensning av studien. Etersom jeg på et tidlig tidspunkt hadde etablert kontakt med feltet, hadde jeg også opprettet en kanal for å nå ut til potensielle forskningsdeltakere. FFP sa seg villig til å formidle denne kontakten.

4.3.1. Utvalg

Det er i forbindelse med denne studien gjennomført intervjuer med tre unge voksne, om deres opplevelser av å være pårørende til en innsatt i oppveksten. I forkant av rekruttering til studien ble det på bakgrunn av studiens formål utviklet utvalgsriterier. Studien har rettet seg mot mennesker i alderen 16-25 år, som har eller nylig har hatt ene eller begge foreldrene i fengsel. Jeg ønsket i hovedsak å undersøke fenomenet uavhengig av om det var mor eller far som var straffedømt, men fikk bare kontakt med personer som hadde (hatt) *fedre* i fengsel. Den nedre aldersgrensen ble satt på bakgrunn av at intervjuet tar opp sensitive tema og er i så måte et etisk hensyn. Den øvre grensen ble satt med hensyn til at studien skulle omhandle barn (personer under 18 år ved tidspunkt for

pågripelse og straffegjennomføring). Studien baserer seg på deltakere med egenskaper som er strategisk i forhold til problemstillingen som skal belyses, og utvalget er i så måte strategisk. Videre er fremgangsmåten for å velge ut deltakerne basert på at de er tilgjengelige for meg som forsker, hvilket innebærer at studien også baseres på et tilgjengelighetsutvalg (Thagaard, 2013). Utvalgets størrelse begrunnes med utgangspunkt i metningspunkt for datamaterialet, samt prosjektets tidsramme og størrelse.

4.3.2. Rekruttering av informanter

Etter at tema og problemstilling var formulert, søkte jeg Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) om tillatelse til å gjennomføre studien. Da søknaden om behandling av personopplysninger ble innvilget, startet jeg arbeidet med å rekruttere forskningsdeltakere til studien. Jeg sendte ut forespørsel om deltakelse i studien til FFP, som videre formidlet dette til sine medlemmer. Denne fremgangsmåten var formålstjenlig, med hensyn til informert samtykke.

Den første forskningsdeltakeren, Anna³, ble imidlertid rekruttert via felles bekjente. En person i mitt nettverk kontaktet meg fordi hun kjente til ei som kunne tenke seg å delta i studien. Informasjon om studien og informert samtykke ble formidlet gjennom henne, og Anna tok kontakt med meg per telefon for å avtale tidspunkt for intervju. Neste deltaker, Kristian, tok selv kontakt med meg per telefon, etter å ha mottatt forespørsel om deltakelse via FFP. Ettersom jeg fortsatt ønsket flere deltakere, valgte jeg videre å benytte meg av snøballmetoden (Thagaard, 2013), hvor jeg ba de to deltakerne jeg hadde kommet i kontakt med om formidle mitt ønske om kontakt med flere personer med tilsvarende erfaringer. Slik kom jeg i kontakt med Kristians eldre bror, Sivert. Min kontaktinformasjon ble formidlet via Kristian, slik at Sivert selv kunne ta kontakt med meg og bekrefte sitt ønske om å delta i studien.

En metode vil alltid ha både styrker og svakheter, og som forsker er det sentralt å være bevisst eventuelle begrensinger ved den valgte metoden (Dalen, 2011). For å sikre kvalitet ved studien har jeg vært bevisst de svakheter som kan knyttes til utvalg og rekruttering. Thagaard (2013) fremhever at snøballmetoden kan være problematisk ved at jeg som forsker får tilgang på informasjon om ”den andre” uten vedkommendes samtykke. Ettersom alle som deltar i forskningsprosjektet skal ha gitt informert samtykke, formidlet Kristian informasjon om prosjektet, slik at Sivert selv kunne ta stilling til eventuell deltakelse før jeg fikk tilgang på informasjon om han. Vi fikk slik ivaretatt prinsippet om informert samtykke. I denne sammenheng vil jeg imidlertid fremheve en annen svakhet ved metoden, som har fremstått for meg underveis i prosessen. Som forsker måtte jeg gi

³ Samtlige navn er fiktive

slipp på en del av kontrollen ved å bruke deltakerne som ledd i arbeidet med å rekruttere flere deltakere til studien. I denne sammenheng oppstod det misforståelser omkring alder, og det viste seg først ved gjennomføring av intervjuet at Sivert var over myndighetsalder da far ble pågrepet. Sivert falt derfor utenfor utvalgsriteriene, hvilket innebar en påfølgende overveielse av hvorvidt intervjuet skulle beholdes eller forkastes. Etter grundig gjennomlesing av alle de tre intervjuene, valgte jeg imidlertid å beholde intervjuet med Sivert. Argumentet for dette går i hovedsak ut på at Siverts subjektive beskrivelser av belastninger og hjelpebehov er like uttalt som hos de øvrige deltakerne. Det er kun juridisk sett at det er hensiktsmessig å skille mellom Sivert og de to andre deltakerne, ettersom Sivert grunnet alder ikke omfattes av det samme lovverket. Dessuten fremstår *relasjonen* barn som mer relevant enn alderen på forskningsdeltakerne, i de tre intervjuene som studien bygger på. Jeg så videre ingen grunn til å utelate Sivert fra prosjektet, men tar blant annet i analysen betraktning de juridiske aspektene som gjør seg gjeldende på bakgrunn av dette. Intervjuet med Sivert har i like stor grad beriket studien og ikke minst min innsikt i fenomenet, som de øvrige intervjuene i studien. Dalen (2011) fremhever også at det innenfor spesialpedagogikk ofte er et ønske om å få belyst forhold som er knyttet opp til sårbare grupper, og at det derfor kan være vanskelig å rekruttere forskningsdeltakere. I slike tilfeller kan det være behov for å avvike fra opprinnelige krav til sammensetning av utvalget, dersom det ellers vil være vanskelig eller umulig å gjennomføre studien (Dalen, 2011).

Videre bygger resultatene på en erkjennelse av at tilgjengelighetsutvalget og snøballmetoden kan føre til skjevhet i utvalget. Personer som velvillig lar seg intervjuet om et sensitivt tema vil ofte i større grad enn andre med liknende erfaringer oppleve at de mestrer sin livssituasjon (Thagaard, 2013). Dette innebærer at utvalget for studien kan være skjevt og ikke i tilstrekkelig grad representerer den virkelige bredden eller kompleksiteten ved fenomenet som studien belyser. Jeg vurderer imidlertid ikke dette som problematisk ettersom studien tar utgangspunkt i et mestringsperspektiv. Likevel er dette en oppmoding til leseren om å være bevisst på at utvalget med stor sannsynlighet gir mer informasjon om hvordan situasjoner mestres enn om mer problematiske sider ved fenomenet som studeres. Videre kan også snøballmetoden bidra til skjevhet ved at man kommer i kontakt med deltakere fra det samme miljøet, og dermed ikke får frem nyanser og variasjon. I denne sammenheng førte snøballmetoden til rekruttering av to brødre. Tolkning og analyse tar derfor høyde for dette, gjennom en bevissthet om at intervjuene konstruerer andre resultater enn intervjuer av to personer fra ulike miljø. I videre analyse er jeg særlig oppmerksom på at noen av uttalelsene fra brødrene stammer fra deres delte miljø, men at det også kan leses interessante og viktige resultater i lys av brødrenes ikke-delte miljø. Mens delt miljø refererer til de

erfaringer som barn i samme familie har til felles, betegner ikke-delt miljø de erfaringene søsken ikke har til felles. Foreldres forskjellsbehandling forstås også som ikke-delt miljø (Kvello, 2010).

4.3.3. Instrumentet

I studien har jeg benyttet meg av et kvalitativt forskningsintervju, som særlig anvendes for å forstå temaer fra dagliglivet ut fra intervjupersonenes egne perspektiver og livsverden. Livsverden er et begrep som i kvalitativ forskning ofte benyttes til å belyse hvordan mennesker forholder seg til sin livssituasjon, og kan slik begrunnes i relasjon til fenomenologisk filosofi (Dalen, 2011; Kvale & Brinkmann, 2009). Det kvalitative forskningsintervjuet søker innsikt i en begrenset del av intervjupersonenes liv og denne sammenheng i fenomener som kan assosieres med fars kriminalitet og straffegjennomføring. Utarbeiding av intervjuguide må alltid ses i forhold til den typen intervju som skal gjennomføres, og det formålet som intervjuet har (Dalen, 2011). I denne sammenheng valgte jeg et semistrukturert intervju, hvor intervjuet var fokusert på bestemte temaer. Jeg hadde utviklet disse temaene med hensyn til de fenomenene jeg mente det ville være relevant å belyse og til den problemstillingen det søkes svar på i studien. På denne måten har forkunnskap og forforståelse vært en viktig del av prosessen med å utvikle instrumentet. Intervjuet var verken stramt strukturert eller fullstendig fritt og ikke-styrende (Kvale & Brinkmann, 2009), og som bakgrunn for valg av strukturering ligger også egenvurderinger i forhold til ferdigheter og forutsetninger som intervjuer. Jeg formulerte forslag til spørsmål i tilknytning til hvert tema, og intervjuguiden er å betrakte som et viktig verktøy i intervjusituasjonen. Jeg ønsket imidlertid å legge til rette for intervjupersonenes frie fortelling, og la opp til en fri-fortellingsfase under hvert tema, for å få frem intervjupersonenes spontane og sammenhengende ytringer (Dalen, 2011).

4.3.4. Intervjusituasjonen

Ettersom kvaliteten på et intervju i stor grad avhenger av i hvilken grad forskeren makter å ivareta forskningsdeltakerne (Nilssen, 2012; Dalen, 2011), ønsket jeg å legge til rette for at den enkelte forskningsdeltakeren skulle føle seg komfortabel med situasjonen. Samtidig ønsket jeg å vise dem respekt og takknemmelighet med hensyn til at de har sagt seg villig til å slippe meg inn i deres private liv og gi meg innsikt i sensitive og utfordrende sider ved deres oppvekst. På bakgrunn av dette var jeg fleksibel med hensyn til hvor og når intervjuet skulle finne sted. Jeg satte imidlertid et krav om at intervjuet ble gjennomført på et sted hvor det var mulig å sitte uforstyrret. To av intervjuene ble gjennomført på en skole, og jeg valgte å reservere et rom som var tilstrekkelig skjermet fra andre, med godt lys og god luft. Jeg sørget også for kaffe, vann og snacks. Det tredje intervjuet ble gjennomført hjemme hos forskningsdeltakeren, da hun selv ønsket dette. Intervjuene

ble gjennomført i perioden 25.02.2015-19.03.2015, med påfølgende member checking. Det var imidlertid bare to av tre deltakere som ønsket å stille til member checking i etterkant av intervjuet.

På bakgrunn av at forskeren selv er det viktigste instrumentet i kvalitativ forskning, vil mine ferdigheter som intervjuer påvirke studiens kvalitet. Under intervjusituasjonen forsøkte jeg å vise interesse, uten å argumentere. Dette for å sikre at deltakerens stemme trer frem, og at deltakerens uttalelser ikke ble styrt av meg. Jeg opplevde at dette ble ivaretatt ved at jeg forholdt meg så nøytral som mulig til det intervjupersonen sa, samtidig som jeg anså det som viktig å fremstå sensitiv og forståelsesfull. Dette handler om at man som forsker alltid møter feltet med en viss forforståelse, og at man under intervjuene derfor må forsøke å forholde seg så åpen som mulig overfor det som møter en. Dette omtales som bevisst naivitet og er et sentralt aspekt for kvalitativ forskning, gjennom møtet med intervjupersonen, samt gjennom analyse og tolkning (Nilssen, 2012).

4.3.5. Transkribering

Etter gjennomføring av intervjuene valgte jeg å føre intervjuprotokoll, samt transkribere intervjuene umiddelbart. Transkribering innebærer en prosess hvor datamaterialet omformes fra muntlig til skriftlig form. Selv om datamaterialet slik blir mer håndterbart og bedre egnet for analyse, er det viktig å være seg bevisst at noen sider ved datamaterialet går tapt. Dette gjelder blant annet kroppsspråk, tonefall og andre kommunikative sider ved det sosiale samspillet mellom forsker og forskningsdeltaker, som kan være betydningsfullt for hva som kommuniseres eller er forsøkt kommunisert. Et grep jeg har tatt for å ivareta så mye som mulig ved den totale kommunikasjonen under intervjuene, er å transkribere intervjuene selv. Dette ble også prioritert gjort umiddelbart etter intervjuet, slik at jeg ikke skulle glemme tanker og opplevelser fra intervjusituasjonen (Kvale & Brinkmann, 2009). Nilssen (2012) fremhever mange fordeler ved å transkribere forskningsintervjuene selv. I denne sammenheng vil jeg trekke frem at jeg gjennom dette arbeidet ble svært godt kjent med datamaterialet, samt at det dukket opp mange tanker og refleksjoner underveis i prosessen, som ble nedfelt som notater i parentes. Lydopptakene var av god kvalitet, samt at transkriberingen ble gjennomført med nøyaktighet. Etter at transkripsjonene var gjennomført, lyttet jeg gjennom intervjuene mens jeg leste transkripsjonene parallelt, for å sikre at transkripsjonene var korrekte. Intervjupersonenes utsagn er gjengitt ordrett, men jeg har dog valgt å nedtegne transkripsjonene på bokmål fremfor dialekt, med hensyn til anonymitet. Latter, pauser, gester og lignende ble også notert ned i transkripsjonen.

4.3.6. Intervjuprotokoll

Jeg valgte å føre intervjuprotokoll like etter intervjuet fant sted, for å ta vare på tanker, refleksjoner, ideer og eventuelle henvisninger til teoretiske perspektiv som kunne være av betydning. Videre noterte jeg meg umiddelbare tanker om både forskningsdeltakeren og meg selv. Disse notatene omfatter eksempelvis refleksjoner omkring spørreteknikk, forstyrrende faktorer, samt intervjupersonens motivasjon og konsentrasjon. Denne informasjonen har på den ene siden stor analytisk verdi, men det åpnet også opp for at jeg kunne ta lærdom av det enkelte intervjuet og forberede meg til neste intervju. Hensikten med intervjuprotokollen var dessuten at den skulle bidra til forskerrefleksivitet, ved å motvirke at egen forforståelse fikk påvirkning på tolkningsresultater (Nilssen, 2012). I etterkant ser jeg blant annet at mine umiddelbare tolkninger var mer styrt av bagasjen jeg brakte med meg inn i studien, jf. forforståelse, mens de senere tolkningene var mer nyanserte og rommet flere forståelsesformer. Slik kan intervjuprotokollen ha motvirket forutinntatthet i studiens endelige resultater (Nilssen, 2012).

4.3.7. Koding og kategorisering

Etter at de tre intervjuene ble transkribert, arbeidet jeg primært med transkripsjonsteksten. I flere tilfeller var det imidlertid fruktbart å vende tilbake til både lydopptak og intervjuprotokoll, for å få dypere innsikt i intervjupersonenes beretninger. Jeg opplevde det som fruktbart å inkludere flere modaliteter i analyseprosessen, særlig i de tilfellene hvor funn utfordret og var vanskelig å få tak i. I den kvalitative analyseprosessen er koding og kategorisering to kjerneaktiviteter, men analysen starter i realiteten samtidig som forskeren starter opp med studien. Allerede da foretar forskeren analytiske valg og overveielser (Nilssen, 2012). Den mer systematiske delen av prosessen startet imidlertid med nøye gjennomlesning av de transkriberte intervjuene, før jeg foretok en første datareduksjon hvor det som var overflødig ble fjernet. På denne måten ble datamengden mer håndterlig og jeg fikk bedre oversikt over datamaterialets innhold. Videre er det i denne studien benyttet en form for koding som i stor grad er inspirert av ”grounded theory”. Dette innebærer de tre kodingsfasene *åpen koding*, *aksial koding* og *selektiv koding*. Åpen koding vil si at man setter navn på, eller koder, det man ser ved å møte datamaterialet med et åpent sinn og en åpen holdning (Nilssen, 2012). Kvalitativ forskning innebærer nettopp et krav om sensitivitet og bevisst naivitet, hvor forskeren stiller seg åpen til nye og uventede fenomener (Kvale & Brinkmann, 2009). Dette innebærer at jeg har hatt en induktiv tilnærming; en datastyrt koding og kategorisering, hvor jeg i størst mulig grad har forsøkt å gi slipp på teorier og personlige antagelser som kan hindre meg i å få frem nye dimensjoner. Dette forutsettes av at jeg som forsker har maktet å forholde meg refleksivt til egen bagasje, blant annet mitt teoretiske ståsted og den forforståelsen jeg går inn i studien med. Jeg gikk her nøye gjennom datamaterialet ved å notere meg stikkord, tanker og mulige koder i

margen. Denne prosessen ble gjentatt flere ganger, frem til jeg opplevde å ha en god oversikt over datamaterialet. I denne fasen lette jeg ikke etter noe spesielt, men jeg noterte stikkord, tanker og hvilke utsagn jeg skulle være særlig oppmerksom på. For hver gjennomlesning fikk jeg nye tanker og ideer som jeg noterte ned, hvilket illustrerer den typiske frem-og-tilbake-prosessen som kjennetegner kvalitativ forskning (Nilssen, 2012). Denne prosessen var informert av teori og kunnskaper, så vel som egne erfaringer, selv om fokuset i hovedsak lå på intervjupersonenes stemmer. Fasen bidro til at datamaterialet ble ytterligere redusert, samtidig som jeg for hvert ledd var nøye med nummerering, merking med dato og digital lagring. Dette for å bevare muligheten til å gå tilbake i prosessen dersom det skulle bli behov for det.

Etter at jeg hadde foretatt en åpen koding satt jeg i hovedsak igjen med en rekke enkeltstående koder og stikkord. Dette var koder som gav informasjon om intervjupersonens perspektiver, strategier, ulike hendelser og sosiale forhold, hvilket innebar at kodene overlappet hverandre og det eksisterte mange tilfeller av dobbeltkoding. Målet var derfor videre å systematisere dette ytterligere, gjennom nyansering og bearbeiding. Det neste steget bestod derfor i å gruppere kodene tematisk, for å få en ytterligere konkretisering av det jeg hadde funnet i datamaterialet. Dette for å kunne skille ut hva som var data i datamaterialet. Denne prosessen omtales som aksial koding (Nilssen, 2012). Her valgte jeg å behandle hvert enkelt intervju for seg selv, ved føre datamaterialet inn i et analysekjema. Ved å sortere datamaterialet i henhold til tema, oppstod det en rekke kategorier. Gjennom disse foreløpige kategoriene begynte jeg å se de tre ulike intervjuene mer systematisk i lys av hverandre, hvilket bidro til ytterligere nyansering og konkretisering av kategoriene.

Gjennom den delen av analyseprosessen som kalles aksial koding, var nå datamaterialet sortert gjennom flere temaer eller kategorier. Denne sorteringen var foretatt i analysekjemaet, og hvert enkelt intervju var sortert hver for seg. I etterkant av dette arbeidet oppfatter jeg at den aksiale kodingen var ferdig på samme tidspunkt som det følte hensiktsmessig med en ytterligere konkretisering av essensen i det totale datamaterialet. Neste ledd i prosessen var i så måte den selektive kodingen. Her valgte jeg å systematisk relatere kategoriene til hverandre for å se hva de hadde til felles og hva som skilte dem fra hverandre. Dette var en svært utfordrende og tidkrevende prosess, særlig fordi det fortsatt eksisterte en rekke dobbeltkodinger som gjorde at ulike fenomener måtte nyanseres ytterligere. På noen tidspunkt var det også behov for å gå tilbake til tidligere stadier av prosessen, foreta gjennomlesninger av intervjuprotokoll og tidligere refleksjoner og antagelser, for så å vende tilbake til siste ledd og lese datamaterialet med ”nye øyner”. Etter hvert kom jeg slik frem til kjernekategoriene, som videre representerer studiens hovedtema. Denne delen av prosessen kalles selektiv koding, og fremstår sammen med den aksiale kodingen for meg som en svært kreativ

prosess, til tross for at den også bærer preg av å være svært systematisk. Personlig har jeg behov for å skrive mye og anvende funnene på mange ulike måter, for å forstå essensen i datamaterialet.

I kapittel 5 tilstreber jeg en fordomsfri beskrivelse av fenomenet med hovedvekt på forskningsdeltakernes opplevelser, jfr. fenomenologi. Dette innebærer at jeg i størst mulig grad forholder meg refleksivt til egen førforståelse, også i presentasjon og drøfting av funn. Samtidig snakker ikke intervjupersonenes fortellinger for seg selv. Det er min oppgave som forsker å få frem gyldige fortolkninger av meningsinnholdet i datamaterialet og innen kvalitativ forskning er teori et viktig analyseredskap, som videre representerer et nødvendig analytisk og fortolkende rammeverk. På bakgrunn av dette fikk teorien en mer fremtredende rolle i siste del av prosessen, enn den hadde under den åpne kodingen. Teori gir mening til kvalitative data, og tolkning innebærer nettopp å forklare ideene i lys av teori (Nilssen, 2012). Jeg har ved å gjøre bruk av teori forsøkt å finne en underliggende mening med det som intervjupersonene forteller. Dette gjøres i lys av de tre hovedtemaene som fremkom av den selektive kodingen, og som videre anvendes kapittel 5. Prosessen med å fortolke essensielle fenomener, som i sin tur skal bidra til å besvare studiens problemstilling, har i så måte foregått via en pendling mellom deler og helhet, empiri og teori. Prosessen omtales som den hermeneutiske sirkel (Nilssen, 2012), og pågikk frem til jeg opplevde teksten som sammenhengende og konsistent. Med dette menes at jeg som forsker avslutter studien først når jeg opplever tolkning og analyse som motsigelsesfri, men at jeg samtidig søker å få frem bredde og nyanser. Med bakgrunn i kvalitative studiers formål mener jeg med dette at jeg har funnet svar, men ikke at jeg har funnet svaret.

4.4. Etiske retningslinjer

Etiske problemer i intervjuforskning oppstår særlig på bakgrunn av forhold som er forbundet med å forske på menneskers privatliv og videre gjøre disse beskrivelsene tilgjengelig i det offentlige. Dette peker på at etiske hensyn preger hele forløpet fra studiens start til slutt, og etiske hensyn må tas gjennom alle fasene fra tematisering til rapportering.

I kvalitative intervjustudier er moralsk ansvarlig forskeratferd svært viktig, med hensyn til den tilgangen intervjupersonene gir til sin private sfære (Kvale & Brinkmann, 2009). Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) har utarbeidet forskningsetiske retningslinjer (Forskningsetiske komiteer, 2006) som på mange måter har vært et viktig redskap gjennom denne studien, fra forberedelser og frem til studien nå skal publiseres. I henhold til disse retningslinjene skal det vises hensyn til personer og grupper. Dette innebærer et krav om respekt for menneskeverdet, integritet, frihet og medbestemmelse. Aktsomhet er særlig

påkrevd i denne sammenheng fordi den omfatter tre personer som aktivt bistår med å skaffe informasjon til studien, ved å la seg intervjuet. Gjennom alle deler av studien har jeg vært særlig oppmerksom på at det kan være belastende for en person å la seg studeres eller undersøkes av andre. Først og fremst skal forskningsdeltakere på ingen måte ta skade av å delta i en studie (Thagaard, 2013). Intervjuet berører sensitive tema, og jeg var forberedt på at dette kunne utløse sterke følelser hos intervjupersonene under eller i etterkant av intervjuet. I forkant av intervjuene rådførte jeg meg derfor med FFP, og avklarte med dem at jeg ville informere forskningsdeltakerne om foreningens tilbud om råd og veiledning. På denne måten visste jeg at mine forskningsdeltakere hadde noen å prate med i etterkant av intervjuet, dersom de skulle ha behov for dette. Jeg gjorde også undersøkelser i forhold til hvilke tilbud som fantes i forhold til lokal psykososial helsetjeneste for studenter, og hadde kontaktinformasjon klar ved intervjuet dersom jeg skulle oppleve at intervjuet utløste sterke reaksjoner eller så tegn til behov for profesjonell hjelp. Jeg valgte også å tilby samtlige forskningsdeltakere member checking. Dette handler i første omgang om å la forskningsdeltakerne få mulighet til å lese gjennom transkripsjonene, og eventuelt gi dem anledning til å vurdere om de kjenner seg igjen i de beskrivelser, tolkninger og analyser som forskeren gjør (Postholm, 2010). Jeg vurderte imidlertid dette som en unik mulighet til å gjenoppta kontakten med forskningsdeltakerne kort tid etter intervjuet, med hensyn til den emosjonelle belastningen det kan være å la seg studeres i en slik sammenheng. To av tre deltakere var villige til å stille til dette, og mitt inntrykk var at de ikke på noen måte hadde tatt skade av å delta i studien, men tvert i mot opplevde det som positivt å få muligheten til å gi sitt bidrag til forskningsfeltet.

For å ivareta hensynet til intervjupersonenes integritet og til menneskeverdet har jeg etter beste evne forsøkt å sikre individets frihet og selvbestemmelse (Forskningsetiske komiteer, 2006). Jeg har sørget for å gi tilstrekkelig informasjon slik at den enkelte forskningsdeltaker har kunnet danne seg et bilde av hva det innebærer å delta i studien, samt en forståelse av forskningsfeltet og hensikten med forskningen. Dette ble formulert i et skriv til hver enkelt forskningsdeltaker, og jeg innhentet skriftlig informert samtykke fra samtlige før selve intervjuet ble gjennomført. Jeg valgte også å starte intervjuet med en gjennomgang av denne informasjonen, samt minne intervjupersonene på at deltakelsen er frivillig og at man når som helst kan trekke seg fra studien. Dette i henhold til krav om informert og fritt samtykke, og for å forebygge krenkelser av personlig integritet (Forskningsetiske komiteer, 2006). Det er også tatt i betraktning at jeg gjennom studien ville komme til å få informasjon om en eventuell tredjepart, og i dette tilfellet de straffedømte. Med hensyn til dette har jeg ikke etterspurt informasjon om straffbare forhold, ut over lengde på dommen, da dette ikke er vurdert som relevant i denne sammenheng. Jeg informerte også ved starten av intervjuene at jeg av hensyn til tredjepart ikke ønsket informasjon av slik art.

Videre er kravet om konfidensialitet ivaretatt, hvilket innebærer at all informasjon om personlige forhold har blitt behandlet konfidensielt. Under forskningsprosessen har det blitt samlet inn navn, alder, telefonnummer og e-postadresse. Dette har blitt lagret analogt, adskilt fra øvrig datamaterialet og innelåst i mitt hjem. Lydopptak ble foretatt ved bruk av diktafon, og overført til egen ekstern harddisk uten internettilkobling. Lydopptakene ble også lagret her, frem til analysen var ferdigstilt. Ut over dette er materialet anonymisert, og forskningsdeltakerne er gitt fiktive navn i sluttrapporten. Jeg har også valgt å utelate geografisk informasjon og eksakt alder. Det anvendes aldersintervaller, og det oppgis at samtlige forskningsdeltakere er i første halvdel av 20-årene ved tidspunkt for intervju.

Videre har jeg vært bevisst på mulige utilsiktede konsekvenser for en utsatt gruppe, med hensyn til at straffedømte og deres pårørende kan oppleve skam og står i fare for stigmatisering og marginalisering. Dette har jeg viet særlig oppmerksomhet i forbindelse med formulering og publisering av forskningsrapporten. Jeg har forsøkt unngått beskrivelser som kan bli gjenstand for urimelig generalisering (Forskningsetiske komiteer, 2006), og aktivt forsøkt å motvirke dette ved å få frem dybde og nyanser i de fenomen som beskrives og drøftes i sluttrapporten.

4.5. Kvalitet

Det er foretatt en kvalitetsvurdering av de ulike fasene som er beskrevet i dette kapitlet. Det er vært et bevisst valg å redegjøre for metodiske valg og overveielser fortløpende, fordi dette i større grad reflekterer forskningsprosessen slik den faktisk har vært. Videre vil det være hensiktsmessig å vurdere en kvalitativ studies kvalitet i lys av dens pålitelighet, gyldighet og overførbarhet.

4.5.1. Pålitelighet

I kvalitativ forskning diskuteres pålitelighet i forbindelse med verifisering, og handler i hovedsak om i hvilken grad resultater kan reproduseres av andre på et annet tidspunkt, eller om hvorvidt intervjupersonene ville gitt andre svar til en annen forsker (Kvale & Brinkmann, 2009). Tidligere i dette kapitlet har jeg påpekt at jeg som forsker uten tvil har hatt innflytelse på hvilke svar jeg har fått, på godt og vondt. Dette kan tilskrives at jeg gjennom egen person, mine erfaringer og min forforståelse har foretatt valg som påvirker nettopp dette. Dette underbygger den kvalitative forskningens refleksive aspekt, og innebærer samtidig at jeg gjennom min tilstedeværelse har påvirker situasjonen og forskningsdeltakerens atferd (Nilssen, 2012). For å ivareta studiens pålitelighet har jeg av den grunn redegjort for egne forutsetninger og forforståelse. Jeg har også beskrevet hvordan jeg har etablert kontakt med forskningsdeltakerne og forholdt meg til dem under

og etter intervjusituasjonen. Forskningens pålitelighet handler også om hvorvidt en kritisk leser opplever at forskningen har blitt gjennomført på en tillitvekkende måte, hvilket er forsøkt ivaretatt gjennom disse beskrivelsene. Jeg har etter beste evne forsøkt å være åpen og gi nøye beskrivelser av hvordan data er utviklet. Her har det vært en sentralt grep å skille mellom informasjon som er kommet frem gjennom feltarbeidet og egne vurderinger av denne informasjonen (Thagaard, 2013). For at leseren skal kunne vurdere studiens pålitelighet har jeg også synliggjort alle ledd i prosessen.

Videre valgte jeg å bruke member checking (Postholm, 2010) som prosedyre for å sikre at de opplysningene som skulle anvendes videre i rapporten var korrekte, blant annet innholdet i den kortfattede presentasjonen av hver enkelt forskningsdeltaker som anvendes i kapittel 5. Member checking ble foretatt relativt kort tid etter intervjuet, hvilket innebar at jeg på dette tidspunktet var tidlig i fasen for åpen koding. De begynnende kodene og kategoriene var notert i margen, og forskningsdeltakerne fikk anledning til å se over disse og få de forklart. Jeg opplevde ikke at de hadde innvendinger, men fikk i begge tilfellene utførlige utdypelser av de fenomen som jeg særlig hadde merket meg. Disse ble det ikke tatt lydopptak av, men nedtegnet for hånd så presist som mulig, med muntlig tillatelse om å anvende også denne informasjonen i studien. For å kvalitetssikre disse notatene, valgte jeg å gjennomgå dem med forskningsdeltakerne før vi avsluttet samtalen.

4.5.2. Gyldighet

Gyldighet eller validitet kan også knyttes til verifisering, og handler blant annet om hvorvidt den valgte metoden var egnet. I et vidt perspektiv knyttes også validitet til hvorvidt studien har undersøkt det den var ment til å undersøke (Kvale & Brinkmann, 2009). Dersom vi tar utgangspunkt i at validitet kjennetegnes ved at våre observasjoner faktisk reflekterer de fenomenene som vi ønsker å si noe om, kan vi også innenfor kvalitativ forskning i prinsippet gi gyldig, vitenskapelig kunnskap. Studiens interne validitet vurderes i henhold til hvorvidt forskningsdeltakerne kjenner seg igjen i studiens beskrivelser og tolkninger, mens ekstern validitet handler om hvorvidt tolkninger er gyldige i andre sammenhenger (Nilssen, 2012). Ved å flytte fokuset fra produktvalidering til prosessvalidering, vil alle metodiske valg og overveielser ha betydning for studiens validitet. Studiens validitet avhenger i så måte av hvordan jeg som forsker har arbeidet med tematisering, planlegging, gjennomføring av intervju, transkribering, analysering og rapportering (Kvale & Brinkmann, 2009). For å sikre studiens kvalitet, har jeg gjort samtlige deler av prosessen til gjenstand for kritiske undersøkelser, samt beskrevet prosessen nøye med hensyn til leseren. Validering handler nettopp om å kontrollere, og som forsker har jeg rettet et kritisk blikk mot alle deler av prosessen og slik forsøkt å motvirke selektiv forståelse og skjev

fortolkning (Kvale & Brinkmann, 2009). Dette innebærer at verifisering til en hver tid har vært en del av prosessen.

4.5.3. Overførbarhet

Overførbarhet handler om hvorvidt kunnskapen som er produsert i én undersøkelse er relevant i andre sammenhenger, og omtales gjerne som generalisering (Kvale & Brinkmann, 2009). *Barn av innsatte* er en kvalitativ studie, og bygger sådan på noen grunnleggende filosofiske antagelser. Den kvalitative forskningens epistemologiske forutsetningen innebærer at kunnskap blir konstruert i møtet mellom forskningsdeltakeren og meg som forsker, mens dens ontologiske forutsetninger innebærer at det finnes flere virkeligheter. Konsekvensen av dette er i så måte at mulighet for overførbarhet til egen kontekst gis leseren gjennom kontekstbeskrivelser og presentasjon av funn. Generalisering eller overførbarhet handler i så måte om at jeg som forsker på en god nok måte viser hva jeg fant, men også hvordan jeg fant det (Nilssen, 2012). Dette kan forklares med naturalistisk generalisering, hvor leseren selv må avgjøre hvorvidt kunnskapen er troverdig og gyldig i egen sammenheng. Ut over dette understreker blant annet Kvello (2010) at praksis aldri skal baseres på én forskningsrapport, men også forstås i lys av andre forskningsresultater. Jeg oppfatter dette som relevant, også i denne sammenhengen.

5. Resultater

Etter systematisk gjennomgang av datamaterialet, har jeg valgt å presentere uttalelser fra intervjupersonene og drøfte disse i henhold til tre kategorier. Prosessen med utvikling av disse kategoriene er nærmere beskrevet i kapittel 4. Kategoriene reflekterer ulike fenomener som kan assosieres med fars fengsling, og har til hensikt å skape et bilde av hva som utfordrer barn av innsatte og hva som kan hjelpe dem gjennom denne livssituasjonen; (a) midlertidig tap av omsorgsperson, (b) emosjoner og (c) hjelp og støtte.

5.1. Intervjupersonene

”Kristian” er ved tidspunkt for intervju i første halvdel av 20-årene. Han har vokst opp i en liten kommune, i nærheten av en stor by. Her bodde han på gård sammen med mor, far og to brødre. Da far ble pågrepet var han tidlig i tenårene, mens hans yngre bror gikk på barneskolen. Hans eldste bror, Sivert, var på dette tidspunkt i militæret og var derfor ikke hjemme da hendelsen fant sted. Det var en vanlig morgen på gården, frem til det ringte på døren. Utenfor sto det to menn som brødrene ikke hadde sett før. Mor tok straks med seg brødrene og kjørte dem til skolen. Når brødrene kom hjem forklarte mor at far var blitt pågrepet denne morgenen, tiltalt for økonomisk kriminalitet. Far ble varetektsfengslet umiddelbart grunnet frykt for bevisforspillelse, mens det pågikk etterforskning. Kristians far har aldri vært involvert i noe kriminelt tidligere. Far kom hjem etter noen uker i varetekt, og ble hjemme i nesten 5 år før han fikk sone dommen sin. Han ble dømt til 18 måneders ubetinget fengsel og var ferdig å sone for halvannet år siden, da intervjuet fant sted.

”Sivert” er Kristians eldste bror. Ved tidspunkt for intervjuet var han i første halvdel av 20-årene. Han var like over myndighetsalder, og i militæret da pågripelsen fant sted. Mor ringte Sivert for å fortelle om hendelsen, og Sivert fikk tillatelse fra befalet til å dra hjem på permisjon dagen etter. Han ble hjemme en langhelg, før han dro tilbake til militærleiren som befant seg langt unna hjemstedet. Han fikk ordnet med regelmessig permisjon for å dra hjem til familien i den mest utfordrende tiden. Far var ferdig å sone halvannet år før intervjuet fant sted.

”Anna” var ved tidspunkt for intervju i første halvdel av 20-årene. Hun har vokst opp sammen med mor i en middels stor by. Intervjuet konsentrerer seg i hovedsak om hendelsen som inntraff da hun var i midten av tenårene. Anna satt da på skolen og fikk gjennom en nyhetssak på internett rede på at far var satt i fengsel. Anna har opplevd dette før. Hennes far var i fengsel allerede da hun var spedbarn, og har siden dette satt i fengsel en rekke ganger for flere alvorlige forbrytelser. Far satt fortsatt i fengsel, da intervjuet fant sted.

5.2. Midlertidig tap av omsorgsperson

Intervjupersonene ble først og fremst rammet ved at de mistet den daglige kontakten med far. Hvilken innvirkning dette hadde på intervjupersonene synes å avhenge av en rekke forhold, særlig knyttet til deres liv før hendelsen inntraff og til de endringene den nye livssituasjonen førte med seg.

5.2.1. Tidligere erfaringer

Opplevelsen av denne overgangen synes å henge sammen med i hvilken grad hendelsen bryter med det som er kjent og trygt for barnet. Alle de tre intervjupersonene relaterer sin opplevelse av fars fengsling til de erfaringene de hadde gjort seg med sine omsorgspersoner før fengslingen. Kristian forteller at den nye livssituasjonen opplevdes som uforståelig:

Vi bodde på gård og det var liksom.. det er det beste stedet for en gutt å vokse opp tror jeg da (...) så kom det her. Det var rett før jul, siste året mitt på ungdomsskolen. Så ut av det blå så blir da pappa...så kommer da noen menn på døra (...) Det er jo helt utenkelig at noe sånt skal skje med meg da. For alt har jo.. alt har alltid vært så bra (Kristian).

Det midlertidige tapet av omsorgsperson representerer en akutt krise i Kristians liv. Kriser forstås gjerne som ekstraordinære hendelser som ikke inngår i en vanlig livssyklus (Raundalen & Schultz, 2006). Til tross for at hans eldre bror, Sivert, var i militæret da far ble pågrepet, deler de denne opplevelser. Sivert befant seg langt borte hjemme fra, men den fysiske avstanden mellom far og sønn synes å være av mindre betydning i denne sammenheng. Dette kan ses i sammenheng med at rolleforventningene baserte seg på Siverts tidligere erfaringer:

Jeg var jo ikke noe barn. Men det var litt vanskelig det å.. ”hæ? Har fattern gjort noe dårlig? Hva er det som skjer nå?” (...) Altså jeg følte det var så surrealistisk. Sånt skjer jo ikke med oss (Sivert).

Sivert opplevde i likhet med Kristian situasjonen som svært uforståelig. Til tross for at han per definisjon ikke lenger var et barn, forteller han at dette var en emosjonelt belastende hendelse for han. Hendelsen sto i kontrast til de forventningene brødrene hadde til livet, fordi virkelighetsbildet baserte seg på de erfaringene de hadde gjort seg *før* krisen. Vi kan med fordel se dette i lys av Annas beskrivelse av hendelsen. Hun hadde vært i denne situasjonen før, da fars kriminelle levesett var av en mer kronisk karakter:

Jeg tenker vel ikke så mye over det egentlig...for det er jo sånn jeg har hatt det når jeg har vokst opp da. Så det er kanskje en type normalt hvis jeg kan kalle det det (Anna).

I likhet med Kristian og Sivert, ser vi at Annas opplevelse avhenger av de tidligere erfaringene hun hadde gjort seg med far. Hun er vant med at far er borte fra henne, da fars kriminalitet er stadig

tilbakevendende. Hun forteller imidlertid at hun hatt noe kontakt med far i perioder hvor han ikke har sittet i fengsel, samt fått brev fra far mens han har sittet inne. Det er imidlertid først ved fars siste fengselsstraff at hun har besøkt han jevnlig i fengsel. Hun har vokst opp sammen med mor, og fars siste fengselsstraff førte ikke til større endringer i hennes tilværelse. I forlengelsen av dette spurte jeg om hun kunne utdype hva som er annerledes i livet hennes når han sitter inne, hvorpå hun tar noen lange tenkepauser som kan vitne om at spørsmålet er utfordrende å svare på. Til slutt spør jeg mer direkte om livet hennes stort sett er det samme, enten far er i fengsel eller ikke, noe hun bekrefter med et kort nikk og et forsiktig ”ja”. Dette understreker at hendelsen ikke representerer et stort brudd på hennes tilværelse, slik det gjorde for Kristian og Sivert.

5.2.2. Endringer

Med endringer for én person innenfor et mikrosystem følger det også med endringer for de øvrige deltakerne. Kristian forteller om endringer knyttet til egen rolle i familien, og særlig knyttet til økt og endret ansvar:

Jeg følte liksom det er ikke noe mamma gjorde feil da.. men det var sånn at det sugde veldig mye kraft ut av meg da. At jeg følte at jeg måtte være hjemme. Jeg følte jo at ”jeg kan ikke dra bort hjemmefra nå”. Det kanskje ville blitt ekstra vanskelig for mamma (...) Hele tiden tenke på hvordan det går hjemme, hva jeg kan gjøre for å gjøre det bedre hjemme (...) Eneste grunnen til at jeg var hjemme det året det var for å hjelpe mamma da, og lillebroren min, så de kunne ha det så bra som mulig da (Kristian).

Kristian følte særlig på ansvaret overfor mor og lillebror. Han forteller at dette var en ytterligere belastning, selv om han videre understreker at dette var et ansvar han selv ønsket å ta. Kristian hjalp også til på gården, men ønsket først og fremst å gi emosjonell støtte til mor og lillebror. En slik “nødvendig hjelpsomhet” har i følge Werner (2000) en beskyttende effekt på unge mennesker i risikofamilier (Gunnestad, 2014). Med bakgrunn i den takknemligheten som mor og far har vist Kristian i etterkant, kan hans bidrag og innsats betraktes som en beskyttende faktor i den forstand at han hjalp familien gjennom en tung og vanskelig tid. Samtidig har dette ført til positive tilbakemeldinger som kan ha virket oppbyggende for Kristians selvfølelse. I tillegg har han utviklet positive egenskaper, som modenhet og sterk ansvarsfølelse. Til tross for dette, kan hendelsen ha skapt ubalanse i barnets utviklingskontekst ved at det ikke var kongruens mellom ytre og indre tilpasning. Kristian tilpasset sin atferd til den nye situasjonen og passet på at de rundt han hadde det godt. På samme tid oppstod det en usymmetrisk behovsdekning i familien, hvorpå Kristian ikke fikk dekket sine egne emosjonelle behov (Bronfenbrenner, 1979). I likhet med Kristian kunne også Sivert fortelle om økt ansvar, men knyttet dette særlig til oppgaver av mer praktisk karakter:

Vi har stor gård sant, og den driver seg ikke selv. Hvordan skal det gå med høsten sant og alt sånt? (...) Vi måtte kjøre han inn midt på sommern. Jeg hadde akkurat rukket å levert alt kornet før vi måtte dra. Jeg måtte levere korn for han det året. For han var jo litt sånn i rettsak og her og der, og da måtte jeg ta meg av det da. Det ble jo noen somrer der som jeg var hjemme da og jobba. Og sånn ble det egentlig for det var greit å ha meg der og pappa måtte gjøre andre ting (Sivert).

Sivert bodde langt unna familiegården, men valgte å reise hjem regelmessig for å kunne hjelpe til med det praktiske arbeidet. Foruten om fars fravær og de emosjonelle aspektene ved dette, representerer et økt praktisk ansvar den største endringen i Siverts tilværelse. Mens både Sivert og Kristian forteller om endringer av praktisk og emosjonell karakter, beskriver Anna en relativt stabil hverdag:

Han sitter inne nå. Jeg tenker vel ikke så mye over det egentlig, for det er jo sånn jeg har hatt det når jeg har vokst opp da (...) Jeg har hatt kontakt med han hele tiden. Det er ikke sånn konkret på hvor lenge og hvor mange ganger i løpet av et år. Men jeg har hatt det hele tiden. Når han har vært hjemme så har han nå kommet. Og telefon og sånn da (Anna).

Ettersom Anna ikke har hatt like mye kontakt med far gjennom oppveksten, byr heller ikke fars siste fengselsstraff på de store endringene i hennes tilværelse. Dette utelukker imidlertid ikke at livssituasjonen er emosjonelt belastende for Anna, men innebærer at hun må forholde seg til andre aspekter enn Kristian og Sivert.

Vi kan med bakgrunn i dette se at barn av innsatte utsettes for livsbelastninger som kan rukke ved deres tidligere antagelser om verden som trygg og forutsigbar. Foreldres fengselsstraff kan slik representere en krise i barnas liv, fordi en krise først og fremst kjennetegnes ved at hendelsen kommer brått på og bryter med det som er kjent og trygt for barnet (Raundalen & Schultz, 2006). Vi ser samtidig at krisens omfang, størrelse og intensitet kan variere fra familie til familie. Dette synes å avhenge av barnas tidligere erfaringer og med de rolleforventningene som var etablert i familien før fengslingen fant sted. Kristian og Sivert vokste opp på gård, i en tradisjonell kjernefamilie med far, mor og en yngre bror. Kristian beskriver barndommen sin som den beste oppveksten han kunne tenke seg og forteller at han syntes alt var perfekt. Siverts fortelling vitner om en familie preget av gode relasjoner og et positivt emosjonelt klima. Dette har lagt grunnlaget for hvilke forventninger de to sønnene har til far og til livet, hvilket gjør at den nye livssituasjonen oppleves som svært uforståelig og belastende for dem. Det at de to brødrene har tatt ansvar i situasjonen synes imidlertid også å ha gitt dem styrke, i form av stålsettende utfordringer. På bakgrunn av sin innsats overfor familien og fellesskapet, fikk de positiv respons som bidrar til mestring og stimulerer til selvtillit og positiv selvfølelse. I Annas tilfelle stiller det seg noe annerledes, da hendelsen kan synes å svare til de rolleforventningene hun allerede har. Fars siste fengselsstraff bryter ikke i like stor grad med det livet hun kjenner fra før. Hun har gjennom

oppveksten vært tvunget til å realisere seg selv og forme sitt liv innenfor de rammene som har vært tilgjengelig. Hennes tidligere erfaringer med fars kriminalitet kan også ha virket stålsettende, og i så måte gjort henne rustet til å møte liknende fremtidige skuffelser (Gunnestad, 2014).

Straffegjennomføringen kan videre skape endringer i barns livsvilkår, dersom dette fører til at fars posisjon i familien endres. Endringer hos én aktør innenfor et mikrosystem vil alltid føre til endringer for de øvrige deltakerne, nettopp fordi det er relasjonene som knytter sosiale systemer sammen (Klefsbeck & Ogden, 2003). For Kristian og Siverts vedkommende, har dette ført familien inn i en gjennomgripende økologisk overgang. Situasjonen brakte med seg endringer som gjorde at barna følte forpliktelse til å ivareta nye funksjoner i familien. Barnas innsats kan betraktes som en beskyttende faktor fordi det hjelper familien gjennom en vanskelig tid. Likevel ser vi at dette kan ha sine omkostninger, dersom barnets primære utviklingskontekst kommer i ubalanse og fører til usymmetrisk behovsdekning (Bronfenbrenner, 1979).

Videre ser vi at barn av innsatte kan ivareta omsorgsoppgaver som innenfor vestlig kultur i hovedsak utføres av voksne omsorgsgivere. Kristian forteller han ønsket å være hjemme for å se til at mor og yngre bror hadde det bra, men at dette i perioder har ført til lite kontakt med jevnaldrende, fravær i skolen og mangel på konsentrasjon. I et risiko- og beskyttelsesperspektiv er det imidlertid mulig å betrakte dette både som destruktivt og adaptivt, da dette ansvaret også ga mening til Kristians tilværelse på samme tid som det gjorde han sliten. En risikofaktor kan aldri betraktes løsrevet fra konteksten, men forstås i lys av samspillet mellom beskyttelsesfaktorer og andre risikofaktorer og de prosessene som settes i gang av dette samspillet. Kristians tilpasning har åpenbart hjulpet familien gjennom en vanskelig livssituasjon og slik bidratt til å redusere risikofaktorens innvirkning både på familien og han selv. Men dette utelukker ikke eventuelle omkostninger for Kristian på sikt - et moment jeg ønsker å ta opp igjen senere i diskusjonen.

5.2.3. Kontinuitet

Mange av de beskyttende faktorer som synes å være relevante overfor de endringene som intervjupersonene overværer, har til felles at de kan bidra til kontinuitet i en foranderlig hverdag. Kristian forteller først og fremst om samholdet mellom foreldrene:

Noe av det viktigste tror jeg er at muttern og fattern fortsatt er gift etter dette. Det tror jeg hjelper veldig. Ellers så hadde ting blitt mye vanskeligere for alle parter (...) De har jo liksom hele tiden holdt sammen, hele tiden nussa på hverandre og veldig sånn ja... vi har sett det hele tiden at de er kjempe glad i hverandre. Og det hjalp utrolig mye, i alle fall veldig mye for meg. Du blir jo livredd for om det her går til helvete nå (Kristian) .

For Kristian skapte krisen en frykt for at det gode han hadde i livet skulle bli fratatt ham. Samhold mellom foreldre synes slik å være en relevant beskyttelsesfaktor, i kraft av å opprettholde noe kjent i det ukjente. Også for Sivert synes samhold å være av betydning for hans senere opplevelse av hendelsen:

Vi sto jo sammen i dette her da. Det var jo som mamma sa, at hun kunne jo stukket fra dette. Men det valgte hun å ikke gjøre. Så det er vel noe med det, å stå sammen i tykt og tynt. Jeg tror det hadde vært helt annerledes om mamma liksom hadde sagt at ”dette gidder jeg ikke å være med på” og dratt. Da hadde alt vært helt forandra, alt vært helt annerledes. For pappa og for oss også (Sivert).

Å stå samlet gjennom en familiekrise synes med bakgrunn i dette å være en viktig for både Kristian og Sivert, blant annet fordi det sikrer en viss grad av kontinuitet og forutsigbarhet i en foranderlig hverdag. Dette momentet finner vi også igjen i Annas beskrivelse, men kontinuitet relateres i større grad til andre faktorer. Hun trekker særlig frem betydningen av å ha kontakt med far under soning. Jeg spør henne hva som gjør besøkene betydningsfulle:

Nei det er nå å få prate om ting da. Sånn løst og fast. Hva han har gjort. Hvis det er noe nytt som har skjedd hos meg. Oppdatere hverandre på livet (Anna).

Slik jeg forstår Anna, handler dette om kunne ta del av hverandres liv til tross for den fysiske avstanden som fengselsstraffen skaper i hverdagen. Den kontakten de får muligheten til å ha under straffegjennomføring kan forstås som *tilstrekkelig*, ettersom Anna heller ikke har hatt mye kontakt med far i tiden hvor han ikke soner. Kristian og Sivert forteller også at besøk i fengselet og kontakt under soning gjorde det lettere å håndtere det midlertidige tapet på omsorgsperson. Kristian forteller også at det var godt å se at far ikke forandret seg når han satt inne, men fortsatt var den samme personen. Dette bidro til at han kunne beholde sitt gode bilde av far.

Dette peker på at *kontakt under soning* og *samhold* er to faktorer som virker beskyttende overfor de utfordringene som kan relateres til straffegjennomføring og endringer som det midlertidige tapet på omsorgsperson fører med seg. Besøk i fengselet bidrar blant annet til å redusere gapet mellom den tilværelse intervjupersonene hadde før fengselsstraffen, og de nye rammene for samvær som fengselsstraffen gir. Samhold synes å virke beskyttende gjennom flere prosesser. Blant annet bidrar det det å opprettholde intervjupersonenes opplevelse av sammenheng; støtte fra andre familiemedlemmer reduserer den emosjonelle belastningen og gjør situasjonen mer håndterbar. Tanken på å returnere til sitt *vanlige liv* etter fengselsstraffen kan betraktes som en motivasjonsfaktor fordi det finnes noe mening med å overvære denne krisen. Samtidig synes samhold å stimulere til prosesser som forhindrer at situasjonen fører med seg *flere* negative konsekvenser, slik som samlivsbrudd, flytting og lignende. Samhold er derfor en faktor som

motvirker negative kjedereaksjoner. Barn og unge med foreldre i fengsel vil kunne profitere av enhver faktor som bidrar til kontinuitet i deres tilværelse.

5.2.4. Overganger og vekst

Det er ikke en ny tanke at dersom motgang møtes på en heldig måte, kan man komme styrket ut av en belastende hendelse. Kristian forteller blant annet hvordan både familien og han personlig har utviklet seg som følge av erfaringer knyttet til fars fengselsstraff:

Mamma og pappa er jo fortsatt gift. Så det har jo vært veldig fint hele tiden. Og sånn.. vi er jo nærmere med pappa nå enn før egentlig. Altså, han har endra seg veldig. Positivt. Altså sånn.. livet med pappa nå er utrolig bra. Og før også. Men det ble styrka av det her på en måte (...) vi har blitt en utrolig sammenspleisa familie etter dette her (...) Vi setter stor pris på å være sammen. Fordi nå vet vi hvordan ting ikke skal være og hvordan det faktisk har vært, som var utrolig vanskelig (Kristian)

Familien har samlet sett kommet styrket ut av denne livssituasjonen. De setter større pris på hverandre og har utviklet tettere bånd. Dette synes å være forutsatt av at de har klart å stå samlet gjennom krisen. For Kristians vedkommende synes erfaringene også å ha ført til personlig vekst:

Mamma sier at jeg hjalp veldig i den tiden. (...) Vi har prata veldig mye om dette her og mamma og pappa har sagt det at det var veldig bra at jeg var hjemme det året. Det er jo veldig deilig. Da følte jeg jo det at jeg gjorde noe riktig (...) Sånn er jeg også med venner. Hvis det er ett eller annet så..jeg er alltid den som tuller mest, men jeg har jo skjønt at hvis det er noe noen har lyst til å prate om, så kommer de også til meg Og det er veldig deilig. Folk stoler faktisk på meg og det liker jeg. Og det er kanskje fordi jeg er ærlig med dem da. Jeg har nok blitt veldig ærlig med dette her (Kristian).

Det er naturlig å se disse personlige egenskapene som eksempel på personlig vekst, som følge av erfaringer Kristian har hatt med omsorgsoppgaver i hjemmet under den vanskelige tiden før og under soning. Sivert forteller også om hvordan en kan komme styrket ut av en krise, både som individ og som familie:

Vi fikk se en litt annen side av pappa da. Han har alltid vært en tøffing, og så ser du på en måte den andre siden (...) det er kanskje på en måte det beste som har kommet ut av det (...) at forholdet alle oss i mellom har blitt sterkere etter dette her. Det er når du mister noe du veit hvor mye du savner det (Sivert).

Sivert opplever også at familien samlet sett kommet styrket ut av krisen, i form av tettere bånd og større oppmerksomhet rettet mot gleden av å ha hverandre. Han forteller også om personlig vekst:

Det merker jo deg på en måte da. Det er jo noe du må gjennom, og jeg har jo lært veldig mye da (...) At terskelen for å be om hjelp trenger ikke være så veldig høy. Den kan være veldig lav. Og terskelen for å få hjelp også, fra familie og venner. Om de ikke skjønner hva du går gjennom da så vil dem hvert fall hjelpe (Sivert).

Sivert har utviklet en større tillitt til mennesker rundt seg, og senket terskelen for å be om hjelp når han har det vanskelig. Evnen til å kommunisere sine opplevelser og følelser fremstår som en

relevant beskyttelsesfaktor. Vi kan her se hvordan språklighet har stimulert resiliensprosessen ved at den bidrar til etablering av emosjonell støtte fra det sosiale nettverket. Til tross for at dette ikke er like uttalt i intervjuet med Anna, kan hennes personlige styrke også oppfattes som et resultat av de påkjenningene hun har hatt i forbindelse med fars kriminalitet.

Jeg har jo mitt eget liv. Og det er litt viktig for meg at *der* er hans liv (viser med hendene) og *her* et mitt liv (viser med hendene) og vi kan godt møtes på midten men... det er ikke.. jeg vil liksom ikke at hele livet mitt skal gå rundt det han gjør (Anna).

Til tross for de erfaringene hun har gjort seg gjennom barne- og ungdomsårene, viser hun et tydelig skille mellom seg selv og fars stadig tilbakevendende kriminalitet. Dette viser ikke bare at hun har klart seg godt gjennom prosessen med å frigjøre seg fra foreldre og forme sin egen identitet, men også at hun har vokst på sine erfaringer. Dette kan tyde på at tidligere erfaringer med skuffelser har virket stålsettende i forhold til senere møter med utfordringer, og har slik gjort fars siste fengselsstraff mindre belastende enn den ville vært uten de tidligere erfaringene. Men gjentatte opplevelser med å mestre denne livssituasjonen kan også ha ført til personlig vekst gjennom økt tillitt til egne muligheter og verdsettelse av livet. Dette kan videre antas å ha hjulpet henne gjennom utviklingsoppgaven med å forme en egen identitet som ikke assosieres med fars veivalg i livet.

Resiliensperspektivet understreker nettopp hvordan en passe dose risiko kan gjøre en mer motstandsdyktig mot senere motgang i livet (Gunnestad, 2014) mens posttraumatisk vekst handler om at møte med alvorlige belastninger kan føre til positive personlige endringer, som økt personlig styrke, økt tilfredshet med livet eller bedre relasjoner til andre (Hafstad & Siqveland, 2008). Hos intervjupersonene er det grunn til å anta at erfaringene de har gjort seg har ført både til motstandsdyktighet og til personlig vekst, men at begge deler kan kobles til vellykket møte med utfordringer.

5.3. Emosjoner

Her vil ulike emosjonelle aspekt berøres, forstått som intervjupersonenes beskrivelse av sine subjektive følelsesmessige opplevelser og emosjonelle uttrykksformer. Vi skal blant annet se nærmere på grunnleggende emosjoner som frykt, og komplekse selvbevisste emosjoner som skam og savn (Evenshaug & Hallen 2005). Jeg vil studere dette med bakgrunn i tankemessige og opplevelsesmessige forhold, det vil si intervjupersonenes beskrivelse av tanker og handlinger som er motivert av ulike opplevelser knyttet både til fengselsstraffen og de konsekvenser straffegjennomføringen gir.

5.3.1. Bekymring og frykt

Intervjupersonene forteller hvordan livssituasjonen truet deres grunnleggende opplevelse av trygghet, og i stedet skapte bekymring og frykt. Kristian forteller blant annet hvordan en svært uforutsigbar hverdag endret hans livsvilkår på en slik måte at det fikk både umiddelbare konsekvenser og konsekvenser av mer langvarig karakter:

Pappa var jo hjemme i fem-seks år etter at han hadde blitt pågrepet, før saken kom opp i det hele tatt. Det var jo utrolig vanskelig, i alle fall for meg, for jeg var jo eldste mann hjemme. Jeg følte hele tiden at pappa kom til å forsvinne og at jeg sitter med alt ansvaret som sekstenåring (...) du visste alltid at han ville forsvinne. En gang så kom det til å skje, men du visste ikke når (...) Jeg trodde jo det at fattern kom til å ryke inn da, kjapp tid etterpå. Så det har vært sånn utrolig vanskelig for meg i oppveksten etter det, for det er sånn..du aner ikke når ting skjer men du vet at det skal skje. Og da forventer du det hele tiden (Kristian).

I de fem årene som gikk, fra pågripelse til soning, gikk Kristian rundt med det som kan forstås som en kronisk bekymring. Han visste at far skulle forsvinne, men ikke når dette ville komme til å skje. Mangel på forutsigbarhet, og den kroniske bekymringen beskriver Kristian som en enorm tilleggsbelastning. Han forteller også senere i intervjuet at dette fikk mer langvarige konsekvenser, i form av mangel på konsentrasjon og motivasjon i forhold til senere skolegang. Ettersom resiliensforskningen understreker at vedvarende risikofaktorer preger barns utvikling i større grad enn avgrensede stressorer som kan opptre i barns liv (Rutter 1999), kan den langvarige bekymringen som Kristian opplevde forstås som en sentral årsak til senere vansker i skolen. Dette underbygger prinsippet om tidlig innsats overfor risikoutsatte barn. Sivert forteller også hvordan uforutsigbarheter opplevdes som ytterligere belastende i en allerede vanskelig livssituasjon:

Det var jo ikke veldig mye vi fikk vite (...) Det verste er jo ventinga. Fordi når som helst vet du.. det kunne jo skje så fort. Du kan ikke planlegge, du setter livet på vent. 18 måneder var det han skulle sitte inne og det er ikke lenge det. Men det er lenge nok til at du på en måte ikke kan planlegge noe, når du ikke vet når de 18 månedene kommer til å skje. Mamma gikk bare å venta på det hele tiden. Hun kunne liksom ikke si ”den dagen der, da er han fri”. Det var mer ”nå plutselig så kommer det en dag og da ser vi han ikke på lenge”. Det var veldig tøft. Du må jo bare gå der å vente (...) Så kan vel si at vi savner litt informasjon der da (Sivert).

Også Sivert opplevde ventinger og mangel på informasjon i denne tiden som belastende, da hverdagen ble svært uforutsigbar. Mangelen på informasjon gjorde det vanskelig å planlegge det praktiske rundt gårdsdriften og familiens levebrød:

Så det var litt tøft altså. Spesielt den der evinnelige ventinga. Vi aner aldri hva som skjer. Kanskje at noen andre da.. altså noen som har med det å gjøre, om det er i fengselsvesenet eller i politiet, at dem på en måte informerte litt mer. Litt klarere på når ting kommer til å skje. Hvordan ting kommer til å skje. Om noen tidsrammer. Om det er måneder da. I løpet av den måneden. Det er bedre det. Nå var det jo i løpet av de årene. Altså jeg har aldri visst sånn at om et halv år så går han inn. Da hadde jeg brukt det halve året veldig veldig bra tror jeg. Men når du ikke vet...? Det unner jeg ingen rett og slett (Sivert).

Selve belastningen ved å miste den daglige kontakten med far kunne vært begrenset til 18 måneder. Familien ble imidlertid ført inn i en perioden med sorg og bekymring som strakk seg over nærmere 7 år. Sivert etterlyser informasjon både om når det kom til å skje, men også hvordan dette ville foregå. Han understreker også behovet for å forberede seg mentalt til emosjonelt belastende hendelser. Brødrene understreker at tilstrekkelig informasjon kunne hjulpet familien både til praktisk planlegging og til å emosjonelt forholde seg til situasjonen. I lys av den krisepedagogiske modellen skal faktafasen og handlingsfasen nettopp bidra til at den unge kognitivt kan forholde seg til det som skjer (Raundalen og Schultz, 2006). Ettersom dette ikke blir lagt til rette for i brødrenes tilfelle, innebærer situasjonen mye bekymring. De bekymrer seg for egen fremtid, søsken og den gjenværende forelderen. Bekymring for den straffedømte er også særlig uttalt hos alle de tre intervjupersonene:

Første gang jeg besøkte han, da hadde han satt i en måned. Det var veldig ubehagelig for han så så sliten og gammel ut. Store poser under øynene, og så hadde han ikke fått noe post enda, så han hadde jo ikke fått barbert seg enda. Så han var jo skjeggete og jævelig. Det var ikke noe koselig i det hele tatt. En helt annen person. Ja en gammel mann som jeg ikke hadde tenkt å se før om tjue år (Kristian).

Jeg forstår dette som en vond opplevelse for Kristian, fortrinnsvis fordi hendelsen skapte bekymring rundt fars helse. Kristian fikk imidlertid rettet opp i dette inntrykket ved senere besøk i fengselet. Igjen understrekes det at besøk av foreldre i fengselet kan være til barnets beste, her fordi det kan virke avskrekkende å se at foreldrene har det bra tross omstendighetene. På denne måten blir den unge spart for unødvendige bekymringer overfor den straffedømte forelderen. Også Anna forteller om bekymring for far:

Sist nå så var det var først når han ringte meg etter at jeg så det på nettet. For da var jeg såpass gammel at jeg så det mens jeg satt på skolen (...) så da ble jeg litt sånn ”okei, greit, håper det går bra liksom”. Men jeg roet meg ikke helt før jeg fikk liksom at han ringte meg og sa ”det går bra”. Og forklarte situasjonen liksom. Så det er egentlig slik at så lenge jeg får pratet med han så går det bra (Anna).

Anna forteller at bekymring for far var en av de mest fremtredende følelsene knyttet til fars siste fengselsstraff, og at dette også fikk innvirkning på hvordan hun selv hadde det. Hun viser hvordan tilstrekkelig informasjon kan virke trygghetskapende. Dette kan med fordel ses i lys av hvordan mangel på informasjon gjorde Kristian og Siverts tilværelse uforutsigbar og utfordrende. Med bakgrunn i dette kan tilstrekkelig informasjon gjøre situasjonen mer håndterlig, både praktisk og emosjonelt. Anna viser hvordan informasjon om at far tross omstendighetene har det bra, gjør at hun kan ”roe seg ned”. Hun utdyper behovet for informasjon senere i intervjuet når jeg spør om det er viktig for henne å få informasjon direkte fra far:

Ja for når du sitter der og får høre det fra andre så er det liksom.. så de sier det bare for at du skal føle deg bedre på en måte. Det kan føles slik (Anna)

Det kan synes som om Anna har vanskelig for å stole på informasjonen om at far har det bra, med mindre hun får høre det direkte fra han. Dette kan bety at situasjonen vekker såpass sterkt ubehag og frykt hos Anna at det bare er informasjon som kommer direkte fra far som oppleves tilstrekkelig troverdig.

Vi har her sett hvordan fengselsstraffen truet intervjupersonenes grunnleggende opplevelse av trygghet. Dette kan forklares med bekymring for seg selv, den innsatte og de øvrige familiemedlemmene, samt at bekymringen kan rette seg både mot nåtid og fremtid. Informasjon som skaper forutsigbarhet synes å være en nøkkelfaktor for at barnet skal oppleve situasjonen som håndterbar, samt at besøk i fengselet kan virke avskrekkende og redusere barnets bekymring for den innsatte. Informasjon og kontakt under soning kan slik betraktes som relevante beskyttelsesfaktorer, ved at det styrker barnets opplevelse av sammenheng og slik reduserer risikofaktorens gjennomslagskraft (Gunnestad, 2014). På den andre siden kan mangel på informasjon og forutsigbarhet gjøre livssituasjonen ytterligere belastende. I situasjoner hvor det ikke er mulig å tilfredsstille barn og unges behov for informasjon og forutsigbarhet, bør derfor hjelpeapparatet ha fokus på utvikling av mestringsstrategier som kan hjelpe den unge til å håndtere de risikofaktorer en ikke kan skånes for. Gode mestringsstrategier kan bidra til at den unge opplever sin livssituasjon som håndterbar, hvilket kan redusere sjansen for over- eller underaktivering. Dette vil i så måte legge til rette for læring og utvikling, også etter opprivende livshendelser, dersom en hjelper den unge inn i sin optimale sone for fysiologisk aktivering (Ogden, 2012). Jeg foreslår i denne sammenheng tiltak som øker den unges forståelse av situasjonen, samt hjelper han eller henne med å finne mening i sin tilværelse. Tanken på å vende tilbake til sitt vanlige liv etter straffegjennomføringen kan være en motivasjonsfaktor som gjør det meningsfullt å overvære denne krisen. Personlig vekst kan også formidle et optimistisk syn på krisen og på tanker om fremtiden. I lys av modellen for krisepedagogikk kan motivasjonsfaktorer og utvikling av mestringsstrategier være relevante elementer i fakta- og handlingsfasen. Relevant hjelp forutsettes imidlertid av at den unge først har fått anledning til å sette ord på sine tanker om sin livssituasjon og det som er vanskelig, gjennom uttrykksfasen. Videre skal oppfølgingsfasen sørge for at hjelpen ikke nedtrappes for tidlig. Målet er ikke å skjerme de unge for risikofaktorer, fordi dette ikke alltid vil være mulig, men heller fokusere på hvordan man kan omskape kriser til muligheter for vekst, utvikling og læring (Raundalen og Schultz, 2006). Barnehage og skole vil være relevante arenaer for dette arbeidet, men i tilfeller hvor krisen har omfattende innvirkning på barnets funksjon og gir høyt symptomtrykk vil det kunne være aktuelt å henvise til andre instanser som BUP eller PP-

tjenesten. Barnehagen og skolen vil i så måte være sentrale aktører ved kartlegging og observasjon som kan gjøre hjelpen både tilgjengelig og relevant for den enkelte.

5.3.2. Savn

Når man opplever å bli fratatt den daglige kontakten med en som står en nær, er det ikke uvanlig å føle på sorg og savn. Ettersom Anna ikke har hatt daglig kontakt med far gjennom oppveksten, gir hun ikke uttrykk for at savn er noe som preger hennes hverdag. I kapittel 5.2.1 ser vi hvordan hennes hverdag stort sett er den samme, uavhengig av om far soner eller ikke. I motsetning til dette, beskrives savnet som en av de mest utfordrende faktorene i de to guttenes tilværelse. På spørsmål om hva som er det vanskeligste med selve soningen svarer Kristian følgende:

Det er ekstremt mye savn. Veldig mye. Altså... du vet at personen er der, men du kan ikke få kontakt med den personen når du vil. Det er en person som ikke er tilstede i livet ditt egentlig. Man er egentlig på vent. Og du kommer til å vente.. på hver gang du får se han, hver gang du får snakke med han (Kristian).

Når foreldre dør, opplever barn som regel sterke følelser knyttet til savn og sorg (Dyregrov, 2006). Det Kristian setter ord på her, er imidlertid at savnet og sorgen kompliseres av at far eksisterer, mens han likevel er utilgjengelig. Dette synes å skape en spesiell form for sorg, preget av venting og uforståelighet. Kristian begrunner savnet med sitt nære forhold til far, og med at far alltid har vært tilgjengelig for han gjennom oppveksten. Også her ser vi at barnets tidligere erfaringer med far spiller en viktig rolle for barnas opplevelse av fengselsstraffen, ved at fars fravær skiller seg fra den tilværelse han er vant med. Også Siverts opplevelse viser hvordan situasjonen preges av savn:

Det er vel helt jævlig egentlig (...) foreldre er en av de viktigste støttespillerne en har (...) Selv om man er gammel så blir man aldri for gammel til å be om hjelp eller støtte av foreldre. Og da mister du på en måte den. Det er savnet egentlig. Savnet å ha noen der. Foreldre har man jo alltid. Dem er jo alltid ved siden av deg (Sivert).

Siverts opplevelse er ikke så ulik Kristians, til tross for at han per definisjon var blitt voksen og hadde flyttet hjemme fra da far kom i fengsel. Han understreker også et viktig poeng: at man aldri vokser ut av rollene sine som far og sønn.

5.3.3. Skam og frykt for sosial fordømmelse

Mens den innsatte er skjermet fra omgivelsene, må de pårørende møte reaksjoner fra samfunnet. Dette kan medføre at barn av innsatte føler seg annerledes enn sine jevnaldrende, og føler skam over dette:

Bare såne enkle ting som å være på skolen og så spør folk ”ja hva driver faren din med?”
”Mamma min er lege, pappa kjører lastebil”. Såne ting. Det er ikke så lett det altså. Da blir det

mye mye vanskeligere. Ja hva skal du svare da? Og så har du kanskje fått høre da at mammaen din eller pappaen din skjemmes over dette her, og da må du la være å prate om det (Sivert).

Sivert refererer ikke til egen situasjon, men gir en generell beskrivelse av hvordan barn av innsatte kan oppleve seg selv som markant annerledes enn sine jevnaldrende. Han forteller at barn av innsatte ikke føler de kan ta like stor del av det sosiale fellesskapet, grunnet frykt for sosial fordømmelse. Frykten kan i så måte ha en marginaliserende effekt. En alternativ forståelsesramme er at barn av innsatte i like stor grad som andre kan ta del i det sosiale fellesskapet, men at dette innebærer å bli konfrontert med reaksjoner fra omgivelsene når de er ærlige om sin livssituasjon. Årsaken til at innsattes pårørende velger å trekke seg unna samtaler som innebærer å avsløre seg for sine omgivelser, kan forstås som en konsekvens av skam over egen livssituasjon. I tillegg understreker Sivert at dersom signifikante andre viser skam over situasjonen, kan dette overføres til barnet og komplisere barnets pårønderrolle. Anna forteller om liknende opplevelser:

Jeg kan ikke ta like stor del i enkelte samtaler da, for eksempel når de snakker om hva pappa jobber med og sånn (...) da bruker jeg å tulle det bort eller svare kort. Ikke svare direkte. Eller svare noe som sjokkerer og får de til å slutte å spørre, for eksempel ”pappa jobber ikke” (Anna).

Anna viser her hvordan hun opplever enkelte sosiale fenomen som ekskluderende. Hun viser også at hun tar i bruk ulike strategier knyttet til dette, fortrinnsvis knyttet til unngåelse av ubehagelige tema. Hun understreker imidlertid at hun aller helst ønsker å bli skjermet fra slike opplevelser:

Det (beste for meg) er nå at jeg har sluppet å fortelle det til alle rundt meg da. At de har visst det på forhånd. Sånn at de kanskje vet hva som skjer i stedet for at jeg må gå og si det til alle (...) Jeg har ikke noe behov for å prate om det (Anna).

Vi ser her at Anna benytter seg av ulike mestringsstrategier, som har til felles at de innebærer en form for unngåelse. Dette kan i sin tur kan tolkes som marginaliserende atferd⁴, fordi det begrenser hennes muligheter for sosial deltakelse. Hun har imidlertid erkjent at hun vil måtte forholde seg til mennesker som vet om fars fengselsstraffer, ettersom disse har vært omtalt i media. Med bakgrunn i denne erkjennelsen forteller hun videre i intervjuet at det kan være positivt når folk vet ”nok”, fordi dette fører til at folk tar mer hensyn overfor henne og unngår sensitive tema. Jeg spurte Anna om dette har påvirket trivselen hennes på skolen.

Nei, ikke som jeg husker nei. Alle har vært grei og sånn. Det er ikke noe sånn at jeg har følt på at de har snakka om det eller noe sånt (Anna).

Anna er den av intervjupersonene som uttrykker størst frykt for sosial fordømmelse, men som i minst grad har opplevd at dette har vært tilfelle. Det ubehaget hun opplever knyttet til sosiale

⁴ Med *marginaliserende atferd* refereres det ikke til antisosial atferd, men til annen atferd som fører til ekskludering eller utløser den unges opplevelse av å bli ekskludert; i denne sammenheng *unngåelsesatferd*.

fenomen, er knyttet til hennes *egne* følelser rundt situasjonen fremfor andres meninger og atferd.

Sivert forteller også om positive erfaringer knyttet til omgivelsenes reaksjoner:

Jeg har ikke hatt noen dårlige erfaringer egentlig. Jeg har aldri fått slengt noen kommentarer etter meg når jeg har vært hjemme eller noe sånt. Og det var kanskje noe jeg trodde kom til å skje. Men det har ikke skjedd da. Det er jo litt godt (Sivert).

Sivert har ikke opplevd sosial fordømmelse, men i stedet blitt positivt overrasket over forståelsen han ble møtt med. Det fremgår imidlertid at Siverts attribusjonsstil kan være en nøkkelfaktor for hvordan han opplever dette fenomenet:

Praten går ikke sant. Det er en liten plass. Levere korn der nedpå, det er jo største slarvegjengen (...) Men jeg gidder jo ikke høre på de gamlingene sant (Sivert).

Til tross for at Sivert har blitt konfrontert med lokale rykter, hevder han at han ikke har noen dårlige erfaringer med omgivelsenes reaksjoner. Denne forståelsen synes å henge sammen med en selvbeskyttende attribusjonsstil (Kvvello, 2010). En slik attribusjonsstil kan i så måte betraktes som en beskyttelsesfaktor, fordi den reduserer risikofaktorens innflytelse. Siverts fortolkning av situasjonen er førende for hvilke emosjoner som utløses både i og etter situasjonen, og personlige egenskaper kan i så måte være av betydning for risikofaktorens innvirkning på individet. I likhet med Sivert erfarer også Kristian at personlige egenskaper kan hjelpe i møtet med utfordringer knyttet til omgivelsenes reaksjoner:

Jeg ble ikke skjerma eller noe. Ut i fra andre studenter. Sant, de visste det. Men jeg har alltid vært flink til å prate for meg. Så det var noen som prøvde å slenge noen kommentarer, men for min del som klarte jeg å ta igjen da. Med samme mynt. Så jeg klarte å beskytte meg sånn sett (Kristian).

Sivert og Kristian synes å ha utviklet hensiktsmessige mestringsstrategier for hvordan de håndterer skam og følelse av annerledeshet. Personlige egenskaper, som attribusjonsstil eller mot til å stå opp for seg selv, bidrar i sin tur til hindre marginalisering. I motsetning til dette kan Anna synes å ha utviklet et mønster for unngåelsesstrategier i utfordrende sosiale sammenhenger. Hun synes også å ha mer frykt og bekymring knyttet til utfallet, dersom hun skulle blitt konfrontert med fars livsførsel, enn det Kristian og Sivert har.

På den ene siden hevdes det at ungdommer som klarer å distansere seg mest fra foreldrenes vansker er de som klarer seg best (Evenshaug & Hallen, 2000), noe som kan være en mulig forklaring på at Anna tilsynelatende har hatt en vellykkede mestring med å forme sin egen identitet (jf. kap. 5.2.4). På den andre siden kan sitatene over peke på at Anna har utviklet et mønster for uhensiktsmessige mestringsstrategier, fordi unngåelsesatferd tenderer til å ha en selvforsterkende effekt på frykt og angst. Subjektive tanker, oppfatninger, fantasier og overbevisninger kan bidra til opprettholdelse av

emosjonelle vansker (Hovland, 2007). Med bakgrunn i Kristian og Siverts positive opplevelser med åpenhet, kan vi anta at Anna kunne fått redusert sin opplevelse av skam og frykt dersom hun fikk erfaringer som utfordret hennes overbevisninger knyttet til sosial fordømmelse. Til sist vil jeg også understreke at *frykten* synes å virke mer dominerende enn den reelle *fare*n for å oppleve sosial fordømmelse. Jeg utelukker imidlertid ikke at dette kan avhenge av en rekke faktorer, slik som sosioøkonomisk status, hvilket legger begrensninger for funnets relevans ut over intervjupersonene i denne studien. Det synes imidlertid å være en nær sammenheng mellom attribusjonsstil og de unges valg av mestringsstrategier. Dette kan bety at intervensjon overfor barn av innsatte bør stimulere til en selvbeskyttende attribusjonsstil, og til utvikling av hensiktsmessige mestringsstrategier i møtet med emosjonelt utfordrende situasjoner.

5.4. Hjelp og støtte

Behovet for hjelp og støtte synes å være svært person- og situasjonsavhengig, og jeg vil i dette kapitlet trekke frem et utvalg eksempler på hvilke tanker intervjupersonene gjør seg rundt eget hjelpebehov. Temaet utforskes med bakgrunn i intervjupersonenes uttalelser om hjelp, og i noen tilfeller mangel på hjelp.

5.4.1. Tilpasning og tilrettelegging

Når hverdagen endrer seg, kan praktisk tilrettelegging og tilpasning bidra til at nye krav og livsvilkår ikke overgår den unges kapasitet. Sivert forteller blant annet om tilpasning og fleksibilitet på arbeidsplassen:

Først hadde jeg lyst å dra hjem. Det var det første jeg ordna, så jeg dro hjem dagen etterpå. Jeg hadde sagt i fra vagt om hva det var til toppssjefen min. Jeg fikk dra hjem på en fredag og tilbake på en søndag (...) Da måtte jeg bare fortelle hvordan ståa var da. Da sa jeg bare fra til han som var kompanisjefen, altså øverste sjefen min. ”Jeg kommer nok til å be om litt raskt perm. Med sånn en dags frist, går det bra?” og da sa han ”ja det går helt greit”. Så det var fint. Dem var veldig reale (...) Vanlig vis må du jo søke (Sivert).

Sivert forteller at denne praktiske tilretteleggingen av hverdagen, og den forståelsen og romsligheten han ble møtt med, bidro til å gjøre hverdagen mer håndterbar for han. Videre forteller han hvordan kriser kan føre til behov for å balansere hensynet til seg selv og hensynet til andre:

Det gjorde jo ting mye lettere for mamma også. For hun ville jo ha meg hjem ganske ofte. Men så er det jo litt det at..jeg ville jo hjem også. Men så er det jo litt.. jeg har jo..jeg likte meg veldig godt i militæret og jeg ville jo ikke hive det helt fra meg heller. Så balanserte jeg da. De var veldig game med meg da. Og det er.. det satt jeg stor pris på. For det var jo akkurat den jula det var mest turbulent (Sivert).

Sivert uttrykker på den ene siden et ønske om å være til støtte for familien, men at han også hadde behov for å fortsette med sitt liv utenfor kjernefamilien. Hverdagen i militæret synes å skape mening i hans tilværelse. Han er takknemlig for at familien møtte han med forståelse for dette, samt at relevante personer i forsvaret også forstod behovet for praktisk tilrettelegging. Omgivelsenes evne og vilje til å vise *forståelse* synes å være en nøkkelfaktor, som bidrar til at hverdagen oppleves både håndterbar og meningsfull. Mulighet til å uttrykke behov og tillatelse til å tenke på seg selv synes også å være en relevant beskyttelsesfaktor. Til tross for at Siverts beskrivelse gjelder arbeidslivet, er det ikke utenkelig at dette også er overførbart til skolehverdagen. Skoleelever vil også kunne profittere på å bli møtt med forståelse og fleksibilitet, fordi det kan gjøre livssituasjonen mer håndterbar for individet.

5.4.2. Autonomi

For Sivert var det å bli møtt med forståelse for ønsket om å ta valg basert på egne behov og ønsker av stor betydning. Dette behovet kan forklares med aktørperspektivet, eller med begrepet *autonomi*. Autonomi er et upresist og svært omstridt begrep. I denne sammenheng refererer jeg til individets frihet til å *ta valg basert på egne behov og rett til å bestemme over seg selv*. Autentiske handlinger refererer til handlinger som springer ut av ønsker og verdier som individet identifiserer seg med (Evenshaug & Hallen, 2005).

Hvilken rolle autonomi spiller gjennom opprivende livshendelser kommer også til uttrykk i intervjuet med Anna. Hun trekker et tydelig skille mellom seg selv og sin far, og ønsker ikke at hennes liv skal begrenses eller påvirkes av de valgene som far har tatt. Hun omtaler dette som sin måte å takle sin livssituasjon. Dette kan bety at Anna har utviklet en selvforståelse som tillater henne å være aktør i eget liv, og at denne selvforståelsen ligger til grunn for autentiske handlinger og en livsførsel basert på verdier hun selv identifiserer seg med. Jeg forstår derved autonomi som en relevant beskyttelsesfaktor, der hvor foreldre tar valg som den unge ikke ønsker eller bør identifisere seg med. Autonomi kan også forstås som et grunnleggende psykologisk behov det kan være vanskelig å ivareta når familien står i en krisesituasjon. I praksis kan det imidlertid være vanskelig å trekke et klart skille mellom hva som er autentiske handlinger og hva som kan forstås som det motsatte: *heteronomi* refererer til handlinger som springer ut av ønsker som ikke tilhører individet selv. Både Kristian og Sivert forteller at det å støtte familien gjennom en vanskelig situasjon springer ut fra verdier de identifiserer seg med, men at de på samme tid har egne behov. De opplever et gap mellom hensynet til seg selv og hensynet til familien. Kristian forteller at han satte egne ønsker til side, for å kunne ta vare på mor og lillebror:

For jeg følte at jeg fikk så mye ansvar hjemme så jeg var jo (...) ekstremt mye hjemme.

(...) og bare liksom tilbringe tid med mamma og lillebroren min da (...) Så det var vel egentlig det fritiden min gikk til. Var lite sammen med kamerater. Veldig lite. (...) det var egentlig ikke noe tema da for meg. Jeg ville være hjemme. Passe på at alt gikk som det skulle (Kristian).

Han forteller at omsorgen for mor og lillebror førte til omkostninger, blant annet i form av redusert tid sammen med jevnaldrende, men at dette samtidig var et valg basert på egne ønsker og verdier. På den ene siden kan vi forstå dette som nødvendig hjelpsomhet, hvor barnet ikke bare hjelper familien gjennom en vanskelig tid, men også kommer styrket ut av situasjonen med en altruisk holdning. På den andre siden forteller Kristian i kapittel 5.2.2 at dette har hjulpet han og slitt han ut på samme tid. Dette kan i så måte tyde på at det ikke er kongruens mellom barnets indre og ytre tilpasning, hvilket innebærer en ubalanse i barnets mikrosystem (Bronfenbrenner, 1979).

Den reelle utfordringen knyttet til autonomi kan imidlertid ligge i den asymmetriske voksen-barn-relasjonen, hvor den voksne med sine kunnskaper og sin posisjon er den overlegne maktfaktoren (Askland, 2009). Barnet kan ha et oppriktig ønske om å hjelpe sine familiemedlemmer, men på bakgrunn av modenhet, alder og kompetanse kan barn risikere å ta valg de ikke forstår konsekvensene av. Med bakgrunn i dette kan unge som tenderer til å utvise svært altruisk atferd, ved å tillegge egne interesser mindre vekt enn andres, ha et særlig behov for voksne rundt seg som også er bevisst faren for selvoppofrelse. Barn av innsatte kan derfor trenge oppfølging som ikke bare tillater dem, men også oppfordrer dem, til å ta valg basert på egne ønsker og behov

5.4.3. Emosjonell støtte

I kapittel 5.3 så vi at barn av innsatte lever i en livssituasjon som kan true deres grunnleggende opplevelse av trygghet, samt konfrontere dem med vanskelige følelser som savn, bekymring og skam. I en slik livssituasjon kan man ha behov for hjelp knyttet til å håndtere nye og vanskelige følelser. Kristian forteller i den forbindelse at gode venner var viktig for han:

Men da på nyåret (...) så fortalte jeg jo mine nærmeste venner om alt jeg visste da. Bare så jeg hadde noen å prate med om det. Visst jeg liksom hadde noe på hjertet som jeg måtte si så kunne jeg liksom ta det med dem da (...) Det var helt avgjørende for at ting skulle gå så bra som det har gjort (Kristian)

Kristian forteller her at muligheten til å sette ord på situasjonen sin var en viktig strategi for bearbeiding og håndtering av vanskelige følelser. Sivert løfter også frem betydningen av å kunne prate med gode venner:

Da sa jeg det til bestevennene mine da. At det på en måte... litt hvordan ståa er og det hjalp veldig da (...) De visste hva det gikk i og lurte på ting men de spurte ikke mer da, bare om det går bra. Så fikk jeg si selv om det gikk bra eller ikke. Så det hjalp veldig at jeg slapp å gå og holde på det (...) Jeg har i alle fall sett verdien av gode venner da. Det har jeg gjort, absolutt. Og det er viktig. Og det er det som jeg tror har gjort mest for meg, at jeg har funnet ut at jeg kan stole på de rundt meg (Sivert).

Sivert valgte å være åpen overfor vennene sine om fars fengselsstraff, noe som gjorde støtte fra omgivelsene tilgjengelig. Denne støtten har vært en viktig faktor for håndtering og nøytralisering av de vanskelige følelsene rundt livssituasjonen. I tillegg har han gjennom denne støtten fått økt tillitt til menneskene rundt seg, noe jeg forstår som personlig vekst etter møtet med utfordringer. Kristian forteller også at han har valgt å være åpen med vennene sine om hvordan han har det:

Det som er, er at muttern og fattern har vært ærlige med meg hele tiden. Og de har fortalt hva som har skjedd og hvem har gjort hva og alt sånt. Så jeg har alltid visst alt da. De har ikke sagt noe tull til meg som jeg skal si til andre. Så det er mamma og pappa som har hjulpet meg, og venner selvfølgelig. Ikke det at jeg har snakka så mye, jeg har egentlig bare fortalt vennene mine det, men aldri prata så mye om det. Det er bare at de har visst det. Det er en trygghetsfølelse (Kristian).

Kristian opplever at åpenheten og tilstrekkelig informasjon fra far og mor, samt muligheten til å kunne prate med sine venner om sin livssituasjon, har skapt en trygghetsfølelse. Både Kristian og Siverts opplevelse viser hvilken betydning gode venner og samtalepartnere har i en krisepreget situasjon. I tillegg trekker Kristian frem at han valgte å prate med både familien og med skolens rådgiver:

Jeg var inne hos han (rådgiveren) en gang i måneden og prata om hvordan det var hjemme og det var kjempe deilig å ha en person som ikke har noe med det å gjøre. Kanskje bare en person å prate om det til. Som ikke jeg har noe forhold til egentlig, annet enn det. Han hjalp meg veldig (Kristian).

Det synes å være av betydning for Kristian at rådgiveren var en nøytral person. Min forståelse av dette er at venner, familie, rådgivere og terapeuter kan komplementere hverandre som samtalepartnere, ved å dekke ulike sider ved barnets behov for å uttrykke seg. Man kan anta at familiens måte å forholde seg til situasjonen på overfor sine omgivelser, også kan ha hjulpet de to brødrene med å være åpen rundt temaet. Dette med utgangspunkt i at åpenheten inngår i de to brødrenes delte miljø, det vil si de erfaringer som barn i samme familie har til felles (Kvillo, 2010). Åpenhet synes å være en nøkkelprosess som bidrar til å gjøre ressurser i omgivelsene tilgjengelig for intervjupersonene. Anna forteller i kontrast til dette at hun i størst mulig grad har unngått å snakke med sine omgivelser om sin livssituasjon, hvilket i sin tur kan ha hindret mulighet for støtte fra hennes sosiale nettverk. Anna forteller at de fleste i hennes omgivelser kjenner til farens fengselsstraff, blant annet grunnet mediedekning og rykter. Hun forklarer at hun derfor har sluppet å fortelle det selv, noe hun uttrykker en lettelse over, til tross for at hun opplever ryktene i seg selv som ubehagelig. Da jeg spurte Anna om noen av vennene på skolen hadde pratet med henne om dette svarte hun følgende:

Nei, ikke med mindre jeg har liksom tatt kontakt med dem da, og tatt opp temaet. Hvis jeg har følt et behov for å snakke om det så har jeg måtte gått til dem. De har aldri spurt meg om det liksom (Anna).

Anna forteller her at vennene på skolen ikke har pratet med henne om situasjonen, men at hun selv har kunnet initiere til samtale ved behov. Hun gir her uttrykk for at det tidvis har eksistert et behov for å prate med noen om hvordan hun har det. Hjelp til følelsesregulering gjennom samtale med noen man kan stole på, fremstår også her som er beskyttelsesfaktor. Underveis i intervjuet opplever jeg likevel Anna som svært lukket rundt temaet. Jeg spør derfor om hun noen gang hadde savnet vennenes initiativ til å prate om hvordan hun hadde det, noe hun avkrefter umiddelbart. Jeg mener denne selvmotsigelsen, og det ubehaget temaet synes å vekke i sosiale sammenhenger, kan relateres til kapittel 5.3.3 om skam og frykt for sosial fordømmelse. Det kan også ses i sammenheng med at temaet åpenbart har blitt pratet svært lite om hjemme:

Alt jeg vet er at han satt inne når jeg var spedbarn også. Det er det eneste jeg vet. Jeg har egentlig ikke spurt...noe annet...for at jeg bryr meg egentlig ikke så hardt om det (Anna).

Her kan behovet for bearbeiding av følelser ha virket sammen med følelsen av skam, hvilket gir seg utslag i et ambivalent forhold til hjelp og støtte. Sitatet over viser at Anna har fått svært lite informasjon omkring sin situasjon, noe som kan bety at familien har hatt en lukket holdning til temaet. Etersom foreldre har betydelig innflytelse på barns attribusjonsmønstre (Kvillo, 2010), kan Anna indirekte ha lært at dette er et tema hun skal skamme seg over og forholde seg til på en bestemt måte. I lys av dette, kan foreldres attribusjonsmønster bidra til å redusere barnets muligheter til å nyttiggjøre seg tilgjengelige ressurser i omgivelsene.

Vi har her sett at unge kan finne støtte til affektregulering i familie og venner så vel som nøytrale personer utenfor kjernefamilien. Ser vi dette i lys av modellen for traumebevisst omsorg, vil et psykososialt miljø som tilbyr positive relasjoner hvor barn får muligheten til å sette ord på og forstå følelsene sine kunne være en relevant beskyttelsesfaktor overfor de potensielle belastningene barn av innsatte opplever. Der hvor forelderen også opplever sorg og fortvilelse, eller skammer seg over situasjonen, kan hjelp og støtte overfor forelderen være vel så viktig som de tiltak som retter seg direkte mot barnet. En forelder i sorg kan få sin evne til å yte omsorg redusert, samt at den selv ha et hjelpebehov. I slike tilfeller bør vi være oppmerksomme på at barnet kan ha et særlig behov for andre samtalepartnere. Dersom skolen eller barnehagen fanger opp dette, kan det bidra til å vekke ressurser i barnets nettverk for eksempel når skolens rådgiver tilbyr samtaler med barnet. Gjennom dialog og positive relasjoner får barnet anledning til håndtering og bearbeiding av sine følelser. Sett i lys av traumebevisst omsorg som tilnærming til kriserammede barn, vil nettopp de positive relasjonene være kilde til opplevelse av trygghet og til muligheter for affektregulering (Jørgensen & Steinkopf, u.d.). Behov for bearbeiding av følelser kan med fordel drøftes med referanse til det Siegel (1990) kalte den optimale sonen for fysiologisk aktivering. Et barn som belastes av en rekke vonde følelser vil være i overlevelsmodus, det vil si at barnet er overaktivert og ute av stand til å

integreere ny informasjon og til å lære og utvikle seg (Ogden, 2012). Følelsesregulering vil i så måte kunne hjelpe barnet inn den optimale sonen for fysiologisk aktivering og på sikt hjelpe barnet i sine utviklingsoppgaver. Med bakgrunn i dette bør hjelp overfor barn av innsatte rette fokus mot tilgjengelige ressurser i miljøet, samt etablering av hjelp til følelsesregulering fra rådgivere i skolen, PP-tjenesten eller lignende. Videre stiller den traumebevisste omsorgen krav til omsorgspersoner og til deres forståelse av den unges reaksjonsformer. I den forbindelse kan det være relevant med bevisstgjøring rundt foreldres innflytelse på barnas attribusjonsmønster, og på hvordan foreldre kan henholdsvis begrense eller øke barnets evne til å nyttiggjøre seg av tilgjengelige ressurser i miljøet. Dersom foreldre viser skam over situasjonen og tyr til hemmelighetsholdelse, kan dette overføres til barnet. Dette kan i sin tur føre til at den unge ikke oppsøker hjelp til håndtering av vanskelige følelser, og slik stimulere til negative kjedereaksjoner.

Med bakgrunn i intervjupersonenes subjektive opplevelser kan det være behov for å identifisere hvilke betingelser som kan legge til rette for autonomi, hvor barnet opplever frihet til å ta valg basert på egne ønsker og behov. Videre bør man også identifisere hvilke betingelser som bidrar til å vedlikeholde eller gjenopprette balansen i familien. Dette understreker behovet for økologisk kartlegging som avdekker barnets livsvilkår i et bredt perspektiv. Hjelp bør baseres på analyser knyttet til individnivå, mikronivå og mesonivå. Dersom den krisepedagogiske modellen skal være virkningsfull for individet bør handlingsfasen i så måte også rettes mot mikrosystem og mesosystem; for eksempel barnets familie, barnegruppe og skoleklasse, samt samspillet mellom de ulike mikrosystemene som barnet oppholder seg i. Man kan analysere hver del for seg, men man bør også se barnets hjelpebehov i lys av den gjensidige påvirkningen mellom individ, atferd og miljø. Økologisk kartlegging kan i så måte også avdekke kumulativ risiko. I Kristians tilfelle kan vi se samspillet mellom den konstante aktiveringen av bekymring rundt tidsperspektivet og andre belastninger som fulgte i kjølvannet av denne krisen, jf. kap x. Da intervjuet fant sted, opplevde Kristian fortsatt mangel på konsentrasjon og motivasjon i skolen, og omtalte seg selv som ”smådeprimert” og som en person som ”fortsatt lever litt i fortiden”. Han bruker fortsatt mye tid på å bekymre seg over fremtid og gruble over fortiden. Vi vet at samspillet mellom flere risikofaktorer øker sjansen for utvikling av vansker, jf. kumulativ risiko (Gunnestad, 2014), og det er ikke utenkelig at de vanskene som Kristian fortsatt har kan relateres til nettopp dette fenomenet.

5.4.4. Oppfølging fra det offentlige hjelpeapparatet

Verken Sivert eller Anna har vært til stede i forbindelse med pågripelse. Kristian var imidlertid hjemme da politiet kom for å bringe far til varetekt, men forteller at han ble skjermet for selve hendelsen ved at mor kjørte han og hans yngre bror til skolen. Han omtaler dette som ”en grei måte

å gjøre det på”. De tre intervjupersonene formidler også utelukkende positive erfaringer fra besøk i fengselet. Dette kan tyde på at politiet og kriminalomsorgen har forsvarlig praksis med hensyn til prinsippet om barnets beste i situasjoner hvor barnet er tilstede. Til tross for det hensynet som tas overfor barn i forbindelse med pågrepelse og ved besøk i fengsel, kan imidlertid intervjupersonenes historier vitne om at oppfølgingen i etterkant av pågrepelsen og tiden gjennom krisen har vært svært mangelfull:

Det er på en måte ingen som har kommet og spurt om vi har det bra. Enten fengselet eller politiet eller hvem det nå skulle være. Vi blir jo glemt. Det går jo like mye utover oss. Vi mister jo en far og...som sagt vi har jo en gård også. Så er det på en måte ingen som passer på at vi har det bra mens han er borte (...) Du må finne hjelpa di sjøl. Og det er jo mange som.. altså mamma sier at vi er ganske ressurssterke. Men det er ikke alle som er det (Sivert).

Sivert opplever at de som pårørende ble glemt, og etterlyser noen som kunne ivareta dem i denne situasjonen. Han understreker at fars fengselsstraff gikk like mye ut over dem som var pårørende, og at det å miste far i seg selv var emosjonelt belastende. Som vi har sett tidligere, stilles de pårørende også overfor en rekke andre utfordringer ut over det å miste sin daglige kontakt med far. Sivert forteller videre at de eksisterende hjelpetiltak oppleves som utilgjengelige, ettersom man må oppsøke hjelpen selv. Han utdyper dette ved å se sin livssituasjon i sammenheng med andre kriser som familier kan stilles overfor:

Vi (hjelpeapparatet) må jo ha kompetanse til det og. Det er jo en del av ligninga. Det er veldig mange som sitter inne med barn eller med familie, så det savner jeg litt. Det var ingen som hjalp (...) Og når det skjer andre ting. Hvis det er en familietragedie så er det alltid noen som kommer og ta vare på deg. Noen som hjelper deg (...) men det her er jo på en måte en familietragedie det her også da. Og det føles litt rart at det skal være så vanskelig å si at ”det er noen mennesker her det er snakk om”. Det er oss også. Ikke bare pappa (Sivert).

Sivert opplever at det offentlige hjelpeapparatet ikke erkjenner at fengselsstraffen også vil berøre andre enn den straffedømte, og er av den oppfatning at hjelpen ville vært mer tilgjengelig dersom det hadde vært snakk om en annen form for krise familien sto overfor. Kristians beskrivelser av oppfølgingen fra hjelpeapparatet skiller seg ikke nevneverdig fra Siverts opplevelser:

Du får jo på en måte ikke noe hjelp fra noen hold. Eller noe...altså.. Du må oppsøke all hjelp selv. Og det er jo egentlig ganske rart. Synes i alle fall vi da. At når pappa røyk inn så.. det er ikke noen som kommer å prater med deg om det. (...) Ikke noe automatikk i det hele tatt (Kristian) .

Kristian savner oppfølging fra hjelpeapparatet og forteller at han synes det er rart at denne livssituasjonen ikke utløser noen form for umiddelbar hjelp, for eksempel i form av kriseteam. Det er åpenbart at familien ikke har fått tilbud om oppfølging, men at de kunne nyttiggjort seg av eventuelle tilbud dersom de hadde blitt gjort tilgjengelig. I kontrast til dette måtte de selv oppsøke hjelp. Her vil jeg imidlertid trekke frem at Kristian fikk tilbud om samtaler med rådgiver på skolen.

Dette var et tilbud om oppfølging som han benyttet seg av, og som vi har sett har han også hatt stort utbytte av dette. Det er imidlertid tanken om *manglende* oppfølging som dominerer Kristians opplevelse av det offentlige hjelpeapparatet. Også Anna deler denne erfaringen, og har ikke på noe som helst tidspunkt fått tilbud om oppfølging fra det offentlige hjelpeapparatet. Hennes historie skiller seg imidlertid markant fra de to brødrenes, ved at hun heller ikke har *ønsket* noen form for hjelp. Med ønske om en dypere forståelse av dette, ba jeg henne utdype sine tanker om kontakt med pårørende grupper eller samtalegrupper med barn og unge i samme situasjon:

For andre enn meg kan det være greit å ha det der, men når jeg har vokst opp i det og vet ikke om så mye annet, så føler jeg ikke noe stort behov for å gå og si ”hei se på meg, se hvor synd det er på meg”. Nei jeg greier med fint jeg (Anna).

I denne sammenheng vil jeg ikke ta stilling til hvorvidt Anna kunne hatt utbytte av tettere oppfølging fra det offentlige hjelpeapparatet. Til refleksjon og ettertanke stiller jeg meg imidlertid spørsmålet om hvordan vi skal klare å fange opp de som virkelig strever i sin livssituasjon, når ikke nødvendig hjelp og oppfølging er tilgjengelig for de som ber om det.

Det hviler et ansvar på det offentlige hjelpeapparatet om å bedre fange opp de barna som sliter, samt å skape et koordinert og tilgjengelig tilbud om oppfølging. Dette forutsettes av en tydelig ansvarsdeling. I dag er ansvaret for innsattes pårørende lagt til kriminalomsorgen, nedfelt i forskrift til straffegjennomføringsloven. Høsten 2014 ble det imidlertid vedtatt en innføring av barneansvarlig i alle kriminalomsorgens enheter, både i fengsler og friomsorgen. Den barneansvarlige skal blant annet sikre barn som pårørende til innsatte et godt møte med kriminalomsorgen gjennom gode besøksforhold, samt tilstrekkelig og tilpasset informasjon. Barneansvarlige skal også sørge for at kriminalomsorgen arbeider i tråd med barnekonvensjonen. I Representantforslag 78 L (2013–2014) (Henriksen, Tajik, Storberget & Solhjell, 2013) understrekes det at kriminalomsorgen skal ivareta barn av innsattes behov for informasjon, råd og støtte, og at dette er en snevrere formulering enn i helsepersonelloven. Dette fordi behovene og ansvarsområdene i de to etatene er ulike. Kriminalomsorgen kan ikke ha et oppfølgingsansvar for innsattes barn og det presiseres at ansvaret *ikke* innebærer å koordinere ytelser fra andre forvaltningsorgan. Ser vi dette i lys av de endringer i helsepersonelloven og spesialisthelsetjenesteloven som trådte i kraft 1. januar 2010, og ikke minst i lys av intervjupersonenes beskrivelser av sin livssituasjon, er det grunn til å stille spørsmålsteget ved de eksisterende rutiner rundt oppfølging av denne gruppen barn og unge.

I denne sammenheng skal det også nevnes at Sivert per definisjon ikke er barn, fordi han ved tidspunkt for pågripelse var like over myndighetsalderen. Sivert ville derfor ikke juridisk sett

omfattes av det samme lovverket som Kristian og Anna. Han understreker imidlertid selv at man aldri vokser ut av rollen som sønn, og i intervjuene er Siverts behov som pårørende like uttalt som hos de øvrige intervjupersonene. Det er i hovedsak bare det juridiske som skiller mellom Sivert og de øvrige intervjupersonene. Stortingsmelding 37 (2007-2008) understreker imidlertid at lovbrudd skaper mange ofre og at de pårørende rammes uforskyldt, uavhengig av alder. God kriminalpolitikk kjennetegnes derfor ved at det settes i verk forebyggende tiltak både mot innsattes barn og andre pårørende. Dersom samfunnet gir innsattes pårørende tilbud om hjelp på et tidlig tidspunkt, kan dette bidra til å redusere sosiale problemer og forebygge utvikling av egen kriminalitet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007)

6. Sammenfattende drøfting

I det som ble frarøvet barna, ligger det både skadevirkninger og tap. Men i hendelser som fører til krise og ubalanse i barnas primære utviklingskontekst ligger det også noe unikt; mulighet for mestring og vekst. Med bakgrunn i de resultater som fremgår av denne og andre studier kan barn av innsatte ha et variert og sammensatt hjelpebehov. Til tross for at det er mange risikofaktorer forbundet med denne livssituasjonen, peker resultatene fra denne studien på en rekke relevante beskyttelsesfaktorer som er til stede eller lett tilgjengelig i barnets omgivelser. Dette formidler en optimisme både til de unge og til de voksne som omgir dem, i hjemmet, på fritidsarenaer eller i barnehage og skole. Det er imidlertid de voksnes ansvar å legge til rette for at barna skal kunne nyttiggjøre seg av ressurser i sine omgivelser, og samtidig stimulere barnets iboende ressurser slik at det står bedre rustet i møte med emosjonelt belastende livshendelser.

Barnehagen og skolen vil med bakgrunn i den daglige kontakten og sin nærhet til barnet og den unge være relevante arenaer for forebygging og intervensjon overfor barn av innsatte og andre kriserammede barn. Her møtes også den unge i sin naturlige kontekst (Befring, 2012). Ved høy belastning og symptomtrykk vil det imidlertid kunne være behov for tverretattlig og tverrfaglig samarbeid. I disse tilfellene vil gjerne henvisning til andre aktører innenfor hjelpeapparatet med relevant spisskompetanse være nødvendig. Jeg vil her trekke frem at særlig manglende kongruens mellom barnets indre og ytre tilpasning bør avdekkes, slik at en ikke villedes til å tro at barnet har det godt når det i realiteten strever. Kristians fortelling viser oss at en veltilpasset atferd er ikke er ekvivalent med et godt indre følelsesliv.

Barn av innsatte kan imidlertid vise marginale vansker som ikke utløser spesielle rettigheter. I tillegg er innsattes pårørende som kjent en gruppe med liten evne og vilje til å oppsøke hjelp selv (Hamsund, u.d.). Hjelpeapparatet bør være oppmerksom på at disse vanskene kan manifestere seg som større vansker senere i forløpet og på sikt gi seg utslag i blant annet lærevansker, samt sosiale og emosjonelle vansker. Dette understreker behovet for tidlig innsats og forebygging. Ettersom endringer i barns livsvilkår også gir endringer i barns forutsetninger for å lære og utvikle seg, vil denne gruppen kunne ha behov for oppfølging i barnehage og skole. Forebygging av vansker hos barn som befinner seg i risikozonen står sentralt i dette arbeidet, uavhengig av om barnets situasjon utløser rettigheter i henhold til opplæringsloven (Groven, 2013; Befring, 2012).

Kriminalomsorgen er nok langt i fra den instansen som barnehager og skoler samarbeider mest med, og omvendt. Dette innebærer imidlertid ikke at man ikke *kan* eller *bør* samarbeide. Tvert imot peker funnene i denne studien på at det er behov for bedre kommunikasjonskanaler mellom disse, i alle saker som angår barn. Dette kan blant annet begrunnes med utgangspunkt i barnekonvensjonen.

Ansatte i barnehage og skole kan ha utbytte av å samarbeide med kriminalomsorgen så vel som personer tilknyttet helse- og sosialsektoren, dette være seg ansatte ved helsestasjon, barne- og ungdomspsykiatri, familievernkontor m.fl. Sammen kan man bidra til økt forståelse for de behov barna kan ha, og slik sette inn relevante hjelpetiltak. Representanter fra de ulike fagdisiplinene må derfor samarbeide om å skape et helhetlig og koordinert tilbud, som videre forutsettes av en tydelig ansvarsdeling.

Dessverre peker både denne og andre studier på at hjelpeapparatet og det lovverket som skal ivareta barn av innsatte i dag, er mangelfullt. Per i dag er det kriminalomsorgen som har et særlig uttalt ansvar for å ivareta barn av innsatte, men dette betyr imidlertid ikke at tjenester som ordinært skal ivareta risikoutsatte barn fraskrives ansvaret overfor denne gruppen. Det peker snarere i retning av behov for tydeligere strategier for samarbeid som kan realisere et helhetlig og koordinert tilbud til det individuelle barnet. Det er også et uttalt behov for tidlig innsats overfor denne gruppen, særlig i lys av risiko for utvikling av mentale helseproblemer, antisosial atferd og egen kriminalitet.

Kriminalomsorgen har erkjent at straffen rammer flere enn den straffedømte selv, og det er dette som ligger til grunn for innføring av barneansvarlig i norske fengsler og friomsorgen.

Kriminalomsorgen kan legge til rette for større nærhet til barna, gjennom telefon, web-kamera, utvidet permisjons- og besøksadgang og generell tilrettelegging for familiesamvær. I tillegg bør pårørende involveres som ressurs i forbindelse med rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet, såfremt dette gjøres med hensyn til barnets beste (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007). Et samlet storting har sluttet seg til disse tiltakene. Dette er blant annet begrunnet med barnets behov for kontakt under soning, samt at en familie å komme tilbake til reduserer sjansen for at den straffedømte begår nye lovbrudd i fremtiden. Tilbakeføring til et liv uten kriminalitet vil i et livsperspektiv hjelpe den straffedømte, barna og de øvrige pårørende, og vil på alle måter være i samfunnets interesse.

Selv om dette i lys av studiens resultater er tiltak som utgjør en forskjell for barn av innsatte, kan det være behov for et utvidet tilbud knyttet til barnas livsvilkår, som grunnlag for læring og utvikling og mulighet for integrering i storsamfunnet. De sentrale utfordringene som intervjupersonene rapporterer om, kan vanskelig avhjelpes fullt og helt av kriminalomsorgen, da dette strekker seg langt ut over det kriminalomsorgen har forutsetninger for. Jeg peker da på ulike utfordringer som fremkommer av denne studien, slik som sosioemosjonelle vansker og lærevansker, samt økonomiske vansker, psykiske lidelser, stigmatisering og sosial ekskludering som fremkommer av både nasjonale og internasjonale undersøkelser. Dette peker på at barn av innsatte kan ha hjelpebehov som i stor grad må imøtekommes av hjelpetjenester utenfor kriminalomsorgen. Den største utfordringen hjelpeapparatet står overfor, er imidlertid at barna det gjelder ikke fanges

opp, fordi det ikke i tilstrekkelig grad avdekkes om den innsatte har barn eller ikke. Jeg vil hevde at dette kan betraktes som det største hinderet for tidlig innsats og forebygging blant innsattes pårørende. I verste fall kan dette føre til at barna oppdages først når de er blitt eldre eller voksne, og har utviklet større vansker som kommer til uttrykk gjennom egen kriminalitet, eller mangelfull tilpasning i skole og arbeidsliv.

6.1. Funn som støttes

Intervjupersonenes beskrivelser av sin tilværelse som pårørende til en innsatt er sammenfallende med funn fra andre studier på norske forhold. Når en forelder kommer i fengsel, preges barnas hverdag av vanskelige følelser som sorg, savn, skam, frykt og bekymring. Resultatene peker videre på at barna trenger en forklaring på forelderens fravær, og åpenhet og ærlighet vil derfor ofte være til det beste for barnet. Foreldre som velger å holde straffen hemmelig for barnet, fratrar barnet muligheten til å bearbeide tapet, samt muligheten til å benytte seg av det profesjonelle hjelpeapparatet der hvor det er nødvendig. Barneombudet (Hjermann, 2010), Redd Barna (Egge, 2004) og foreningen For Fangers Pårørende (Hamsund & Sandvik, 2009) viser også til dette i sine rapporter. I likhet med intervjupersonenes beskrivelser, trekkes disse rapportene frem at åpenhet og sannhet skaper trygghet i barnas tilværelse.

EU-studien COPING (Jones & Wainaina-Woźna, 2013) og Turesson (2009) konkluderer begge med at kontakt under soning reduserer belastningen av det midlertidige tapet på omsorgsperson, og at det derfor er sentralt at kriminalomsorgen legger til rette for dette. Ut over dette trekkes stabilitet og emosjonell støtte frem som to viktige beskyttelsesfaktorer, hvilket underbygger funnene som er presentert i denne studien.

Barn av innsatte er en svært heterogen gruppe, som kan ha et variert og sammensatt hjelpebehov. Flere nasjonale og internasjonale studier peker imidlertid på at dette behovet i liten grad imøtegås av det profesjonelle hjelpeapparatet. COPING-studien har funnet at tjenestene overfor de innsattes pårørende er ukoordinert og lite tilgjengelige. Dette sammenfaller med opplevelsene intervjupersonene i denne studien har. I tillegg trekker EU-studien frem at de mest lovende tilbudene er ikke utviklet av det offentlige hjelpeapparatet, men av frivillige organisasjoner (Jones & Wainaina-Woźna, 2013). I den svenske doktorgradsstudien *Mor i fängelse* er det også funnet at tjenestene rettet mot denne gruppen er mangelfulle, og at de i liten grad tar hensyn til individuelle behov. Hjelpen som gis er av praktisk karakter, mens emosjonelle behov ofte blir oversett. Dette sammenfaller med de resultatene som fremgår av denne studien. I sluttrapporten understreker

Tueresson behovet for tjenester som ivaretar de spesifikke individuelle behov, samt mer generelle tiltak rettet mot å hjelpe barn med å takle den emosjonelle belastningen (Tueresson, 2009).

Undersøkelser av eksisterende tilbud i Norge viser at de ikke i stor nok grad imøtegår relevante problemstillinger for barn av innsatte. *Pappa i fengsel* er et opplæringsprogram med fokus på papparollen, som tilbys i noen av de norske fengslene. Målet er blant annet å bedre kvalifisere fedre i papparollen, og gjøre livssituasjonen bedre for deres barn og den øvrige familien. Til tross for at programmet har positive virkninger, bidrar det i følge en evaluering ikke til å løse en rekke av de utfordringene som barn av innsatte har. Evaluering av programmet peker, i likhet med denne studien, på at barna er en risikoutsatt gruppe. Tjenester som ordinært skal ivareta risikoutsatte barn og deres familier må derfor utvikle en mer tydelig strategi for å avdekke utfordringer hos denne gruppen barn, og iverksette relevante tjenestetilbud (Hansen, Arvesen og Tornholm, 2013).

6.2. Overraskende funn

Det er naturlig å anta at foreldres fengsling kan føre til store endringer i barnas livsvilkår, og at dette kan representere en krise i barnas liv. At barnets tidligere erfaringer skulle være av så stor betydning for krisens omfang, var imidlertid et moment jeg ikke ventet meg i forkant av denne studien. Behovet for å se barnets livsvilkår under og etter fengselsstraffen i lys av de erfaringene barnet har gjort seg *før* hendelsen inntraff, er dermed et funn som overrasker i denne sammenheng. Dette var et funn som jeg brukte lang tid på å forstå, men som i etterkant også oppleves logisk. En krise handler nettopp om gapet mellom det som *var* og det som *er*; den unges forventninger til livet er basert på de erfaringene den har gjort seg fra *før*. Og når det ikke er samsvar mellom de hendelsene som inntreffer i den unges liv, og de forestillingene den unge har om livet som trygt og forutsigbart, kan hverdagen oppleves som uforståelig og utrygg. Samtidig understrekes det også at barnets mestringspotensial er formet før krisen inntreffer (Gunnestad, 2014). På den andre siden opplever jeg også at gjentagende skuffelser og påkjenninger ikke nødvendigvis virker like belastende som det jeg selv hadde forventet i forkant av studien, og at dette også kan forklares med et tilbakeskuende perspektiv. I forkant av studien hadde jeg ikke forventet meg at de tidligere erfaringene kunne føre til å senke den unges krav til den kriminelle forelderen. Dette synes å bidra til mindre skuffelse og påkjenning enn jeg hadde antatt i forkant av studien. Med resiliens som tilnærming til dette funnet kan vi se hvordan resiliens viser seg i en kritisk situasjon, men at den er etablert ut fra tidligere erfaringer.

Et annet resultat som jeg brukte mye tid og krefter på å forstå, omhandler at unge som tilsynelatende har vist god tilpasning, fortsatt kan streve emosjonelt. Dette har sitt utspring i at man

lett kan fortolke sosialt akseptert eller adekvat atferd som tegn til god tilpasning. Kristian har imidlertid vist hvordan atferdsmessig tilpasning ikke nødvendigvis er ekvivalent med en god indre tilpasning. Hans innsats overfor familien har bidratt til at de har kommet seg gjennom en vanskelig tid. Samtidig er han ved tidspunkt for intervju godt i gang med et femårig universitetsstudium. Videre synes han å være godt likt av jevnaldrende, og en person som fungerer godt i sosiale sammenhenger. Han viser med andre ord det man kan kalle for god *atferdsmessig* og *intellektuell resiliens* (Borge, 2014). Likevel er Kristian den som viser størst symptombelastning i ettertid, i form av mye engstelse og grubling, samt mangel på konsentrasjon og motivasjon i skolen. Resultatene peker dermed på at subjektive beskrivelser av ytre forhold kan si svært lite om individets indre følelsesliv. Atferdsmessig og intellektuell resiliens kan her reflektere den ytre tilpasningen som den unge viser, mens lav emosjonell resiliens kan forstås som et resultat av manglende kongruens mellom ytre og indre tilpasning. Dette er ikke bare et funn som overrasker, men et funn jeg personlig har vokst på.

6.3. Implikasjoner for videre forskning

Midlertidig tap av omsorgsperson er en potensielt traumatisk hendelse i barnas liv, og bør videre erkjennes av hjelpeapparatet rundt barn og unge. Forskning på barn av innsatte bør imidlertid også undersøke hvilke forhold barna har vært eksponert for før de ble fraskilt foreldrene. Dette for å skape et mer nyansert bilde av hvorvidt økt forekomst av vansker kan tilskrives det midlertidige tapet på omsorgsperson eller forhold som inntraff *før* forelderen ble dømt til ubetinget fengsel.

FNs konvensjon om barns rettigheter gir barn og unge et menneskerettslig vern. Den ble i 1991 ratifisert av Norge og inkorporert i menneskerettsloven i 2003. I henhold til Barnekonvensjonen artikkel 3 skal norske myndigheter vektlegge barnets beste i alle handlinger som berører barnet. Videre skal norske myndigheter sikre at de institusjoner og tjenester som har ansvar for barnets omsorg og beskyttelse retter seg etter de standarder som er fastsatt av kompetente myndigheter (Snoek, 2015). Til tross for dette kan resultater fra denne og andre studier peke på at det eksisterende lovverket og rutiner for oppfølging av innsattes pårørende i Norge i dag er for vagt. Dette kan forstås som en konsekvens av at det til nå eksisterer for lite kunnskap om barn av innsattes og deres livssituasjon. Vi kan derfor ha behov for mer forskning på barn av innsattes livsvilkår, og særlig forskning som tar utgangspunkt i barnas egne beretninger. Videre forskning bør med bakgrunn i funn fra denne og andre studier også undersøke hvordan vi kan tilby barn av innsatte et utviklingsfremmende psykososialt miljø og legge til rette for samarbeidsformer som muliggjør et koordinert og helhetlig tilbud for denne gruppen barn.

Referanser

- Askland, L. (2006). *Kontakt med barn. En innføringsbok i førskolelærerens arbeid på grunnlag av observasjon*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bath, H. (2008). The Three Pillars of Trauma-Informed Care. *Journal of safe management of disruptive and assaultive behaviour*. 3, 4-7.
- Befring, E. (2002). *Forskningsmetode med etikk og statistikk*. Oslo: Samlaget
- Befring, E. (2012) Forebygging blant barn og unge i et psykososialt perspektiv. I E. Befring og R. Tangen (red.) *Spesialpedagogikk*. (ss. 129-146). Oslo: Cappelen Akademisk forlag.
- Borge, A.I.H. (2014). *Resiliens. Risiko og sunn utvikling* (2.utg.) Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Boswell, G. (2002). Imprisoned Fathers: The Children's View. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 41, 14–26. Hentet fra <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/14682311.00222/abstract>
- Brarud, H. C. & Nordanger, D. Ø. (2011). Kompleks traumatisering hos barn: En utviklingspsykologisk forståelse. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 10, 968-972. Hentet fra http://www.psykologtidsskriftet.no/?seks_id=154970&a=2
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press. Hentet fra <http://site.ebrary.com/lib/ntnu/detail.action?docID=10331287>
- Bugge, R.G. (2008). *Når krisen rammer barn og unge*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming* (2.utg.) Oslo: Universitetsforlaget.
- Dyregrov, A. (2006). *Sorg hos barn. En håndbok for voksne*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Egge, M. (2004). *De skjulte straffede*. Oslo: Redd Barn
- Evenshaug, O. & Hallen, D. (2000). *Barne- og ungdomspsykologi* (4.utg.) Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Farrington, D. P. (2005). Childhood origins of antisocial behavior. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 12, 177–190. Hentet fra <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/cpp.448/epdf>
- Forskningsetiske komiteer (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komiteer.
- Groven, B. (2013). *Spesialpedagogen i endringstider*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gunnestad, A. (2014) Resiliens som tilnærming i arbeid med barn som trenger særskilt hjelp. I P. Sjøvik (red.) *En barnehage for alle. Spesialpedagogikk i barnehagelærerutdanningen* (3.utg). (ss. 324-350). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hafstad, G. S. & Siqveland, J. (2008). Posttraumatisk vekst: Et mer helhetlig syn på posttraumatisk tilpasning. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 12, 1507-1511. Hentet fra http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=69619&a=2
- Hamsund, H.L. (u.d.) *De skjulte straffede. Konsekvenser og helseplager hos fangers pårørende*. Oslo: Foreningen For fangers Pårørende.

- Hamsund, H. & Sandvik, A.B. (2009). *Utenfor muren – en håndbok for deg som er pårørende*. Oslo: Foreningen for Fangers Pårørende.
- Hansen, G. V., Arvesen, P.A. og Tornholm, T. (2013) Pappa i fengsel - hvordan ivaretas familien? *Norges barnevern*, 4, 184-195. Hentet fra https://www.idunn.no/tnb/2013/04/pappa_i_fengsel_-_hvordan_ivaretas_familien
- Hauge, L.S. & Holgernes, B. (2005). *Vitenskap og språk. En innføring i vitenskapsfilosofi og logikk*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Haugland, B.S.M., Ytterhus, B. & Dyregrov, K. (red.). (2012). *Barn som pårørende*. Oslo: Abstrakt Forlag AS.
- Helsedirektoratet. (2010, 1. mai). Barn som pårørende. *Helsedirektoratet*. Lastet ned 07.08. 2015 fra <https://helsedirektoratet.no/publikasjoner/barn-som-parorende>
- Henriksen, K., Tajik, H., Storberget, K. & Solhjell, B. V. (2013) Representantforslag 78 L (2013-2014). Hentet fra <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/representantforslag/2013-2014/dok8-201314-078.pdf>
- Hjermann, R. (2010). *Fengslet familie: Erfaringer fra å ha en forelder i fengsel*. Oslo: Barneombudet
- Hovland, O. J. (2007). Grunnleggende overbevisninger, angst og depresjon i en poliklinisk pasientgruppe. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 7, 878-886. Hentet fra http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=26751&a=3
- Jones, A. D. & Wainaina-Woźna, A. E. (2013) *Children of Prisoners: Interventions and Mitigations to Strengthen Mental Health*. University of Huddersfield. Hentet fra <http://eprints.hud.ac.uk/18019/1/ChildrenOfPrisonersReport-final.pdf>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2007). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. (St.meld. nr. 37 2007-2008). Oslo: Departementenes servicesenter.
- Jørgensen, T. W. & Steinkopf, H. (u.d.) Traumebevisst omsorg, teori og praksis. Hentet fra: <http://sor.rvts.no/filestore/Filarkiv/Dokumenter/Fagstoff/Barnevern/Artikkel3-Traumebevisstomsorg.pdf>
- Kinge, E. (2012). *Tverretattlig samarbeid omkring barn. En kilde til styrke og håp?* Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Klefbeck, J. & Ogden, T. (2003) *Nettverk og økologi. Problemløsende arbeid med barn og unge* (2.utg.) Oslo: Universitetsforlaget.
- Kvale, S. (2001). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju* (2.utg.) Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kvello, Ø. (2010). *Barn i risiko. Skadelige omsorgssituasjoner*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Light, R. & Campbell, B. (2007). Prisoners' families: Still forgotten victims? *Journal of Social Welfare and Family Law*, 28, 297–308. Hentet fra <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09649060601119524>
- LK06. (2006). *Generell del av læreplanen*. Hentet 07.08.2015, fra <http://www.udir.no/Lareplaner/Kunnskapsloftet/Generell-del-av-lareplanen/?read=1>

- Malterud, K. (2003). *Kvalitative forskningsmetoder innen medisinsk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Moen, T. & Karlsdottir, R. (red.) (2011). *Sentrale aspekter ved kvalitativ forskning*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Murray, J., Farrington, D. P., Sekol, I. & Olsen, R. F. (2009). Effects of parental imprisonment on child antisocial behaviour and mental health: a systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, 4.
- Nilssen, V. (2012). *Analyse i kvalitative studier. Den skrivende forskeren*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ogden, T. (2012). Sosial kompetanse og problematferd i skolen. (2. utg.) Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Opplæringslova (1999). Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa. Hentet 17.01.2016, fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61/KAPITTEL_6
- Poehlmann, J., Schlafer, R. og Maes, E. (2005). Parent–child relationships in families of incarcerated mothers. *Child Development*, 76, 679-696. Hentet fra <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-8624.2005.00871.x/epdf>
- Postholm, M. B. (2010). *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kausstudier* (2.utgave). Oslo: Universitetsforlaget.
- Raundalen, M. & Schultz, J.H. *Krisepedagogikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rutter, M. (1999). Resilience concepts and findings: implications for family therapy. *Journal of Family Therapy*, 21, 119–144. Hentet fra <http://onlinelibrary.wiley.com/store/10.1111/1467-6427.00108/asset/1467-6427.00108.pdf?v=1&t=ijjrh7n&s=ff11fc8d0cc291a995b52f98ada73d2a0e8ae65c>
- Smith, P. S. (2014). *When the Innocent are Punished: The Children of Imprisoned Parents*. London: Palgrave Macmillan
- Snoek, J. E. (2015). *Mindreårige, psykisk helse og rettsapparatet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Statistisk sentralbyrå. (2015). Fengslinger, 2013. Hentet fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/fengsling>
- Tangen, R. (2012). Tilnæringsmåter og temaer i spesialpedagogikk – en introduksjon. I Befring, E. & Tangen, R. (red.). (2012). *Spesialpedagogikk*. (ss. 17-22). Oslo: Cappelen Damm AS.
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. (4. utg.) Bergen: Fagbokforlaget.
- Turesson, A. B. (2009). *Mor i fängelse - mödrar och barn berättar. En analys av ungdomars resiliensprocess*. (Doktoravhandling). Göteborgs Universitet. Hentet fra <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/18827>

Vedlegg 1 Meldeskjema NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald I Hårfagres gate 29
N 5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr: 985 321 884

Hans Petter Ulleberg
Pedagogisk institutt NTNU

7491 TRONDHEIM

Vår dato: 02.02.2015

Vår ref: 41760 / 3 / LT

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 21.01.2015. Meldingen gjelder prosjektet:

41760	<i>Barn av innsatte</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>NTNU, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Hans Petter Ulleberg</i>
<i>Student</i>	<i>Heidi Dalseng</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.06.2015, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Lis Tenold

Kontaktperson: Lis Tenold tlf: 55 58 33 77

Vedlegg: Prosjektvurdering

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorene / District Offices

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47 73 59 19 07. kjerne.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVI, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47 77 64 43 36. nsdmaa@svi.uib.no

Kopi: Heidi Dalseng heidi@dals.priv.no

Formålet med prosjektet er å fremskaffe kunnskap om hvilke utfordringer barn av innsatte møter i sin livssituasjon og hva som kan hjelpe dem til å mestre sin hverdag.

Prosjektleder har kontaktet foreningen For Fangers Pårørende (FFP), som har sagt seg villig til å sende ut forespørsel om deltakelse til sine medlemmer. Dersom det ikke blir rekruttert nok deltakere gjennom FFP vil prosjektleder også sende forespørsel til andre bruker- og interesseorganisasjoner for innsatte og deres pårørende. Utvalget vil omfatte 4 ungdom/unge voksne i alderen 16-25, som har opplevd at far og/eller mor har sittet i fengsel.

Personvernombudet legger til grunn at taushetsplikten ikke er til hinder for rekruttering og førstegangskontakt.

Utvalget informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivet er godt utformet. For ungdom på 16 og 17 år innhentes også samtykke fra foreldre.

Personvernombudet legger til grunn at forsker etterfølger NTNU sine interne rutiner for datasikkerhet. Dersom personopplysninger skal lagres på privat pc/mobile enheter, bør opplysningene krypteres tilstrekkelig.

Personvernombudet tar høyde for at det kan bli samlet inn sensitive opplysninger som straffbare forhold om foreldre, jf. personopplysningsloven § 2 punkt 8 b).

Personvernombudet anbefaler at foreldre til unge voksne på 18 år og eldre informerer sine foreldre om deres deltakelse. Foreldre til ungdom under 18 år informeres ved at de samtykker til deres ungdoms deltakelse.

Forventet prosjektslutt er 30.06.2015. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da anonymiseres. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)
- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)
- slette lydopptak

Vedlegg 2 Intervjuguide

INTERVJUGUIDE

Heidi Dalseng
Barn av innsatte

INTRODUKSJON AV MEG SELV OG STUDIEN

Presentasjon, formål og klargjøring

Hvem er jeg?

Hvorfor er jeg her og hva vil jeg?

Hva skal skje med informasjonen intervjudeltakeren gir og hvordan vil publiseringen skje?

Hva kan jeg ikke gi, eller ikke love?

Klargjøring

Hvor lang tid samtalen forventes å ta: ca. 1 time

Minne om tillatelse til å ta lydopptak

Minne om anonymitet, taushetsplikt, mulighet til å trekke seg fra studien når som helst

1. BAKGRUNNSSPØRSMÅL

1.1 Alder: 16-18 19-25 25-30

1.2 Jobb Ja Nei

1.3 Skole Ja Nei

2. LIVET FØR FENGSELSSTRAFFEN

2.1 Hva slags kontakt hadde du med far/mor før (første) fengselsstraffen?

2.2 Hvor gammel var du da far/mor ble dømt og kom i fengsel?

3. PÅGRIPELSE

3.1 Hvordan opplevde du det da far/mor ble pågrepet?

3.2 Var det noe som var til hjelp for deg da?

4. HJEMMESITUASJONEN

4.1 Jeg vil gjerne høre hvordan du opplevde livet ditt mens mor/far var i fengselet. Kan du først fortelle litt om hvordan det var hjemme?

4.2 Var det noe som forandret seg?

4.3 Hadde du noen viktige personer i livet ditt, som var til støtte for deg da?

5. SKOLEHVERDAG OG FRITID

5.1 Fortalte du noen om fengselsstraffen?

5.2 Hvordan opplevde du skolehverdagen etter at mor/far kom i fengsel?

5.3 Var det noe du syntes var spesielt vanskelig med skolen i denne tiden?

5.4 Var det noe du syntes var spesielt bra med skolen i denne tiden?

5.5 Kan du fortelle hva du mener er det viktigste for at barn med foreldre i fengsel skal ha det bra på skolen?

5.6 Hvordan hadde du det på fritiden etter at mor/far kom i fengsel?

5.7 Var det noe som var vanskelig på fritiden etter at mor/far kom i fengsel?

5.8 Hva var det beste med fritiden under denne perioden?

6 KONTAKT MED DEN INNSATTE

6.1 Har du besøkt mor/far i fengsel, og hvordan var dette for deg?

6.2 Hva er bra med å besøke mor/far i fengselet?

6.3 Hva er ikke så bra med besøkene?

6.4 Hva er viktig for deg når det gjelder besøk i fengselet?

7 FØLELSER

7.1 Hvis du skulle fortelle noen om hvordan det er å leve med en forelder i fengsel, hva ville du da si?

7.2 Noen forteller at de har følt seg trist, sint og/eller redd, mens andre har fortalt at de følte lettelse da at mor/far kom i fengsel. Hva følte du mest på da mor/far satt inne?

8 TILBAKEBLIKK OG FREMTIDSTRO

8.1 Kan du fortelle om en ting som har vært spesielt vanskelig i forbindelse med mor/fars fengselsstraff?

8.2 Kan du fortelle om en ting som har vært spesielt godt/viktig for deg mens mor/far har sittet i fengsel?

- 8.3 Når du ser tilbake på alt som har skjedd fra mamma/pappa ble pågrepet, er det noe du kunne ønske at ble gjort annerledes?
- 8.4 Er det noe du ønsker at du selv hadde gjort annerledes?
- 8.5 Tenker du annerledes om mor/far etter at hun/han kom i fengsel?
- 8.6 Hva ønsker du deg aller mest for fremtiden?
- 8.7 Kan du fortelle om hva som er viktig for at du skal ha det godt i fremtiden?

9 AVSLUTNING

- 9.1 Hvordan synes du det har vært å prate med meg om dette i dag?
- 9.2 Er det noe mer du ønsker å fortelle, som jeg ikke har spurt om?

Vedlegg 3 Informert samtykke

Forespørsel om deltakelse i mastergradsstudien

Barn av innsatte

Bakgrunn og formål

Prosjektet *Barn av innsatte* er et mastergradsstudie som gjennomføres av undertegnede i tilknytning til Pedagogisk institutt ved Norges teknisk- naturvitenskapelige universitet (NTNU). Studien har som formål å fremskaffe kunnskap om hvordan barn av innsatte opplever sin livssituasjon. Å være pårørende til en domfelt innebærer å få sin livssituasjon endret, og vi har i dag nok kjennskap til å kunne si at dette er en gruppe barn som lever i en spesiell og ofte vanskelig livssituasjon. Dette til tross for at det finnes lite forskning som får frem barnas opplevelser. Barnas opplevelser om hvordan det er å leve under slike vilkår har høy forskningsrelevans, og jeg ønsker at studien skal fremskaffe kunnskap som gjør at barn av innsatte i større grad blir ivaretatt i fremtiden. Problemstillingen for studien er: *Hvilke utfordringer møter barn av fengselsinnsatte og hva hjelper dem med å mestre denne situasjonen?*

Studien retter seg mot personer mellom 16-25 år, som har opplevd at far eller mor har sittet i fengsel. Dersom du er under 18 år, og ønsker å delta i studien, trenger jeg samtykke fra dine foresatte. Dersom du er over 18 år kan du selv skrive under på svarslippen. Med din kjennskap til temaet vil du kunne gi verdifulle bidrag til dette prosjektet og derfor bidra til at det utvikles bedre kunnskap om et tema vi til nå vet for lite om.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Sammen med undertegnede står veileder Dosent Arve Gunnestad ved Dronning Mauds Minne høyskole ansvarlig for at etiske forpliktelser overholdes, slik som anonymitet og konfidensialitet. Deltakelse i studien innebærer å møte til et intervju med undertegnede. Intervjuet vil vare i rundt en time, og det vil handle om dine erfaringer omkring det å ha en mor eller far i fengsel. Deltakelsen er frivillig og du kan når som helst trekke deg dersom du ønsker det. Du kan også velge å ikke svare på enkeltspørsmål under intervjuet. Det vil bli benyttet lydopptaker under intervjuene. Dette sikrer at informasjonen blir registrert så nøyaktig og korrekt som mulig. Opptakene vil kun bli lyttet på av undertegnede, og de vil bli slettet umiddelbart etter prosjektets slutt i juni 2015.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Du vil bli gitt et fiktivt navn i sluttrapporten, og all informasjon som kan føre til gjenkjenning vil utelates fra denne. Under arbeidet med masterprosjektet vil alle opplysninger til enhver tid oppbevares på en slik måte at ingen andre enn undertegnede vil ha tilgang til det. Videre vil alle opplysninger bli behandlet konfidensielt, og bare undertegnede og veileder Arve Gunnestad vil ha tilgang til informasjonen som fremkommer under prosjektperioden. Både veileder og undertegnede har taushetsplikt, og ingen av opplysningene som blir gitt vil formidles til andre.

Frivillig deltakelse

Deltakelsen i studien er frivillig. Dette innebærer at du når som helst kan trekke ditt samtykke og du vil ikke måtte oppgi grunn for dette. Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Dersom du ønsker å delta, eller har spørsmål knyttet til prosjektet, kan du ta kontakt med undertegnede per e-post (heidi@dals.priv.no) eller på telefon (934 94 912). Eventuelt kan du kontakte veileder for prosjektet, Arve Gunnestad, per e-post (arvegunnestad@dmmh.no) eller telefon (73 80 52 40).

Samtykke til deltakelse i studien (personer under 18 år)

Jeg har mottatt informasjon om studien, og samtykker til at kan delta, og at han/hun selv er villig til dette.

(Dato, signert av prosjektdeltakers foreldre/foresatte dersom deltaker er under 18 år)

Samtykke til deltakelse i studien (personer over 18 år)

Jeg har mottatt informasjon om studien, og samtykker til å delta i studien

(Dato, signert av prosjektdeltaker)

Jeg samtykker til at samtalen kan registreres ved bruk av lydopptak (Sett kryss)

Jeg bekrefter å ha gitt informasjon om studien

(Dato, Heidi Dalseng, masterstudent/prosjektleder)

Vedlegg 4 Intervjuprotokoll

Intervjuprotokoll

Forskningsdeltaker

Kode:

Dato for intervju:

Intervjuets varighet:

Forstyrrende faktorer:

Generelt inntrykk av intervjusituasjon og forskningsdeltaker:

Motivasjon og konsentrasjon:

Non-verbale uttrykk (mimikk, gestikulering, nøling ol.):

Andre bemerkninger (unngåelse av tema, holdning til spørsmål og lignende):

Intervjuer

Hvordan fungerte rekkefølgen på spørsmålene:

Anvendte tilleggsspørsmål:

Vansker eller feil knyttet til ordvalg/spørreteknikk:

Intervjulogg:

Vedlegg 5 Analyseskjema

Uttalelse (Hva?)	Kontekst	Hvordan tolker jeg dette? (Hvordan? Hvorfor?)	Beskrivende ord, mulig kode, stikkord (Kategori)
Hva ble sagt?	Sammenhengen uttalelsen blir til i	Hvordan forstår jeg dette? Hvorfor er dette interessant?	Stikkord/merkelapp/ kode som kan beskrive dette.

